

Ανήλικος Μάης, Μάης Ελάσσων

Για να τελειώνουμε με τον μύθο

Κλερ Οζιάς

Ανήλικος Μάης, Μάης Ελάσσων* Για να τελειώνουμε με τον μύθο

Ο Μάης έκλεισε τα είκοσι. Δεν θα μπορούσε αυτή η επέτειος να πέσει σε πιο λάθος στιγμή.** Είναι Μάης, πάντα απροσδόκητος [σε πείσμα όλων].

Η ιστορία του '68 δεν έχει γραφτεί, απομένει να γραφτεί. Τα γραπτά για το '68 που πολλαπλασιάζονται, οι αναλύσεις και οι αφηγήσεις, δεν αποτελούν μία ιστορία. Ωστόσο, η ιστορία οφείλεται στο συμβάν. Κι ένα γεγονός έχει ημερομηνίες, έχει χρονικό. Παρότι έχει και τόπους, η γεωγραφία είναι δευτερεύων ορισμός.

Στη Γαλλία, ο Μάης του '68 ξεκινάει στις 22 Μαρτίου, στο Πανεπιστήμιο της Ναντέρ. Μου αρέσουν οι απλουστεύσεις.

Το πρώτο στοιχείο για να σκεφτούμε τον Μάη του '68 θα ήταν λοιπόν το Κίνημα 22 Μάρτη στη Ναντέρ, τούτο το κίνημα και κανένα άλλο.¹ Στην εφημερίδα *Le Monde* της 27ης Μαρτίου 1988, διαβάζω: 142 ψήφοι υπέρ, 2 κατά και 3 αποχές, δηλωμένες «αφρόντιστα» πάνω σε μια προκήρυξη.² Στέκομαι λοιπόν στους 142 «αφρόντιστα» λυσσασμένους –αυτός ήταν ο χαρακτηρισμός– για να εδραιώσω μια έγκυρη ιστορία. Δεν μιλάμε για τη μύτη της Κλεοπάτρας, μόνο για μια μικρή έγνοια εντιμότητας.

Το Κίνημα 22 Μάρτη δεν προκάλεσε τα διεθνή κινήματα του '68. Όμως οι απόηχοί του πέρα των συνόρων πρέπει να εκτιμηθούν.

Στη Βαρσοβία, ένας μαθητής λυκείου φώναζε: «Αγοράστε το Αρκουδάκι,*** τη μοναδική εφημερίδα που λέει την αλήθεια». Ήταν Μάρτης και ήταν το '68.

Το Κίνημα 22 Μάρτη αυτοδιαλύθηκε σε συγκεκριμένη ημερομηνία, για συγκεκριμένους λόγους. Ίδού τι θα μπορούσε να αποτελέσει ικανοποιητικό πλαίσιο γεγονότων για την ιστορική.

Ο Μάης υπήρξε ένα συλλογικό, αντιφατικό, παράδοξο συμβάν, και αυτό τον καθιστά ιστορικό. Λόγω αυτού, το ότι συμπαρέσυρε το σύνολο των ιστορικών στοιχείων που συνθέτουν αυτή τη χώρα, δεν είναι και τόσο αλλόκοτο. Ωστόσο, το ότι τα άτομα περιλαμβάνονται σ' αυτά τα συστατικά στοιχεία απορρέει από μια λιγότερο κοινά αποδεκτή πεποίθηση. Τα υποκείμενα είναι ιστορικά: ιδού ένας αποφασιστικά εγκάρσιος ορισμός της ιστορίας.

Αυτή την εγκαρσιότητα διδαχθήκαμε τον Μάη. Το γεγονός ότι αυτήν την εγκαρσιότητα του υποκειμένου, της ιστορίας, τη σκέφτηκε ένας λακανικός ψυχαναλυτής συνιστά μία δεύτερη υπενθύμιση αφετηρίας.³

142 λυσσασμένοι της Ναντέρ, μεταξύ Μάρτη και Ιούνη 1968, για ό,τι αφορά τα γεγονότα. Θεσμική Παιδαγωγική – FGERI [Fédération des Groupes d'Études et de

* Δημοσιεύτηκε στο *IRL, Journal d'expressions libertaires*, τχ. 77-78, Άνοιξη - Καλοκαίρι 1988. Στον γαλλικό τίτλο του άρθρου, «Mai Mineur. Pour en finir avec le mythe», ο όρος *mineur* έχει διπλή σημασία: ανήλικος, αναφερόμενος στο γεγονός ότι η συγγραφέας ήταν 17 χρονών όταν έζησε τον Μάη του '68 αλλά και στον ρόλο που έπαιξαν, κατά τη γνώμη της, οι ανήλικοι σ' αυτόν τον ξεσηκωμό, και ελάσσων, ως αναφορά στην έννοια των Ζιλ Ντελέζ και Φελίξ Γκουαταρί (βλ. *Κάφκα. Για μια ελάσσονα λογοτεχνία*, 1975, ελλ. μτφ. Κ. Παπαγιώργης, Εκδ. Καστανιώτη 1998). [Σημ. nem68]

** Στις προεδρικές εκλογές Απριλίου/Μαΐου 1988, ο Μιτεράν περνάει από την πρωθυπουργία στην προεδρία της δημοκρατίας και ο Λεπέν φτάνει στο υψηλό ποσοστό του 15%. [Σημ. nem68]

¹ Ο Ζαν-Πιέρ Ντιτέιγ έγραψε πρόσφατα το *Nanterre 1965-66-67-68, vers un Mouvement du 22 mars*, εκδ. Acratie, B.P. 23 64130 Mauléon, 240 σελ., 1988. Τη στιγμή που γράφω τούτες τις αράδες, το βιβλίο δεν έχει εκδοθεί ακόμα.

² *Le Monde*, 27-28 Μαρτίου 1988, «Le petit Grand Soir de Nanterre» & Jacques Baynac, *Mai retrouvé*, εκδ. Robert Laffont, 1978.

*** Πολωνική σουρεαλιστική εφημερίδα που κυκλοφόρησε τον Μάρτη του 1968. [Σημ. nem68]

³ Βλ. εργογραφία Felix Guattari

Recherches Institutionnelles] – για ό,τι αφορά τις θεωρητικές διεργασίες. Γενική Ομοσπονδία των Θεσμικών Σπουδών και Ερευνών.

Τον μήνα του Μάη 1968, μόλις είχα κλείσει τα 17 και δεν ήμουν ούτε στη Ναντέρ, ούτε στη Λα Μπορντ,* αλλά στη Λυών και στο Λύκειο. Δεν έχω αναμνήσεις από τα γεγονότα της Ναντέρ, αλλά θυμάμαι ένα σύνολο γεγονότων στα πανεπιστήμια κατά τη διάρκεια του χειμώνα '67-'68 και θυμάμαι πολύ συγκεκριμένα την επίθεση ενάντια στον Ρούντι Ντούτσκε. Δεν συνέβη στη Ναντέρ αλλά στο Βερολίνο.

Είναι η πρώτη μου ανάμνηση του «Μάη» κι όμως είναι Απρίλης. Αγνοούσα πού βρισκόταν η Ναντέρ, αλλά ήξερα το Βερολίνο: είχα παραμείνει εκεί για κάποιες ώρες το 1965, κρατούμενη ανάμεσα-στα-δυο-τείχη, στα σύνορα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, ελλείπει διαβατηρίου. Ήμουν 14 χρόνων, το Τείχος ήταν 3 χρόνων. Ήμουν εκεί μόνη μου.

Στις 3 Μαΐου 1968, έπρεπε να κάνω μια δημόσια συζήτηση στο λύκειό μου. Δεν πήγα στη συζήτηση, αλλά στην πορεία. Με τη φίλη μου την Κλερ. Ιδρύσαμε μια Μαθητική Επιτροπή Δράσης [CAL, Comité d'Action Lycéen] - 22 Μάρτη. Οι λυσσασμένοι της Λυών ήταν αναρχικοί, οπαδοί της Λούξεμπουργκ, καταστασιακοί, γίναμε κι εμείς λοιπόν, εμείς της CAL-22 Μάρτη, όλα αυτά ταυτόχρονα.

Κι ήμαστε λυκειόπαιδα, αυτό αλλάζει τα πάντα.

Η ιδιάζουσα αυτή κατάσταση χαρακτηρίζει και την ιδιαιτερότητα του μαθητικού κινήματος: κληρονομούσε τις θεωρητικές διεργασίες του Κινήματος 22 Μάρτη, οι πρακτικές του εμπνέονταν από εκεί. Αλλά το μαθητικό κίνημα διέφερε από το φοιτητικό κίνημα ως προς το ότι γεννήθηκε τον Μάη, και ως προς το ότι η πολιτική εξέλιξη των ατόμων, τον Μάη, εγγράφεται στις ζωές τους σε διαφορετική στιγμή των ατομικών και κοινωνικών τροχιών. Αυτή η διαφορά ανάμεσα στις δύο πολιτικές γενιές του Μάη,⁴ μεταξύ των πρεσβύτερων και των νεότερων, συγχωνευμένη στο συλλογικό γεγονός –μαζί στα οδοφράγματα– σημαδεύει τις επενδύσεις και τις χρήσεις του Μάη μ. έναν τρόπο που χρειάζεται διερεύνηση, ώστε να καταλάβουμε πως μπορέσαμε να κάνουμε μαζί Ιστορία, κι όμως τόσο διαφορετικά.

Η σύγχυση των συναισθημάτων, και των γλωσσών, δεν είναι καθόλου ευνοϊκή για τις επανοικειποιήσεις· δείχνει ένα μόνο πράγμα: την αδιαμφισβήτητη αλήθεια του Μάη και το μέγεθός του.

Δεν ξέρω γιατί κάποιοι, μιλώντας για τον Μάη, ανακατεύουν τους χρόνους βιαστικά. Δεν μπορώ να ξεμπερδέω με τον Μάη με τέτοια ελαφρότητα.

Τον Μάη, εγώ ήμουν Εμείς. Τα «χιλιάδες απομονωμένα γκρουπούσκουλα» που μοιραζόντουσαν χαρούμενα ένα κομμάτι της ιστορίας.

Θα μιλήσω για τούτο το Εγώ. Και για τον Μάη – ήταν ένας Μάης που ξεκινά τον Μάρτη του 1967 στις Ηνωμένες Πολιτείες και λήγει τον Αύγουστο του 1968 στη Λα Μπορντ.

ΠΑΙΔΙ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΗΣ ΔΙΑΝΟΗΣΗΣ

* Στη κλινική της La Borde εργάστηκε όλη του τη ζωή ο ψυχαναλυτής Φελίξ Γκουαταρί. [Σημ. nem68]

⁴ Daniel Bertaux & Danièle Linhart, «Mai 68 et la formation de générations politiques», *Le mouvement social - Mai 68*.

Όταν γεννήθηκα, το 1951, οι γονείς μου ήταν ακόμα καθολικοί. «Χάρη σε μια αργοπορημένη γέννα», σύμφωνα με την έκφραση του Χέλμουτ Κολ,⁵ ο πόλεμος τους πέτυχε στην εφηβεία. Μαθητές λυκείου επί Πεταίν, από τα 12 μέχρι τα 17 τους χρόνια. Στις οικογένειές τους όλοι ήταν φτωχοί και κρατούσαν το στόμα τους κλειστό. Όταν έγινα κι εγώ 12-17 χρόνων, αυτή η κοινότυπη προσαρμογή στο καθεστώς του Βισύ γεννούσε μέσα μου σκοτεινές απορίες.

Όταν μπήκαν στο πανεπιστήμιο, το 1945, έγιναν χριστιανοί αριστεροί. Ήταν ενεργοί στη Χριστιανική Φοιτητική Νεολαία [JEC, Jeunesse étudiante chrétienne], επικεφαλής στη Γενική Ένωση Φοιτητών της Λυών [AGEL, Association Générale des Etudiants de Lyon]. Είχαν στενές σχέσεις με το περιοδικό *Esprit*. Ο Φραντς Φανόν σπουδάζει εκείνο τον καιρό στη Λυών.

Η μητέρα μου μιλάει τη γλώσσα του ελευθερωτή και ο πατέρας μου οξιτανικά. Η μία διαβάζει *Το Δεύτερο Φύλο*, ο άλλος Σαρτρ.

Όταν γεννήθηκα ζούσαν στη φοιτητική εστία, στο Φορ Σεντ-Ιρέν, πρώην έδρα του Γαλλοκινέζικου Σχολείου. Μεγαλώνω ανάμεσα σε ορδές φοιτητών, και είμαι η πρωτότοκή τους, παιδί όλων τους. Θέλουν να χτίσουν τον κόσμο του Ποτέ-Ξανά: το παιδί θα γινόταν το σύμβολό του.

Το 1952 είμαι ενός έτους. Ο πατέρας μου γίνεται μέλος του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος.

Και γίνεται άθεος. Η μητέρα μου, αν και αντικληρική, κλαίει. Όταν τελείωσαν τις σπουδές τους εγκαταστάθηκαν στη συνοικία του λόφου Κρουά-Ρους. Γεννιέται η πρώτη μου αδερφή. Μένουμε σ' ένα διαμέρισμα για μεταξεργάτες. Αρχίζω να μαθαίνω την πόλη. Την ίδια την αστικότητα αλλά και τον «λόφο που εργάζεται».* Δασκάλες σχεδόν στο πνεύμα του Φρενέ, οι αργαλειοί χτυπάνε, ο τσαγκάρης κάθεται στο καμαράκι του. Για δέκα χρόνια, υπόσχονται στο παιδί ένα καλύτερο μέλλον. Νανουρίσματα στα αγγλικά και Μικρή Σοβιετική Βιβλιοθήκη για Παιδιά και Εφήβους. Είναι λιγότερο φτωχοί. Γεννιέται η δεύτερη αδερφή μου. Η μητέρα μας τραγουδάει Αραγκόν, ο πατέρας μας απαγγέλει Αραγκόν, αυτόν τον τόσο απαίσιο Γάλλο ποιητή.

Μια ξεχωριστή βραδιά, η μητέρα μας μάς ξυπνάει απότομα: «Γρήγορα, σηκωθείτε! Πάμε στην εξοχή. Θα πέσουν αλεξιπτωτιστές».

Η παιδική ηλικία έχει πάντα τέλος. Το 1960, η δική μου παιδική ηλικία σταματά. Και να 'μαι, διωγμένη σε μια νεκρή ζώνη για υγειονομικούς λόγους: η νέα αρχιτεκτονική, οι τζαμόπορτες των προαστίων.

Το 1961 παραχωρώ το δωμάτιό μου σ' έναν κύριο που κρύβεται. Δεν πρέπει να το πω στους γείτονες, ούτε στο σχολείο. Του φέρνω φαγητό στο δωμάτιο και του ψιθυρίζω μηνύματα. Μαθαίνω τα βασικά της πολιτικής παρανομίας. Αυτός ο άνθρωπος είναι μέλος του αλγερινού Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (FLN).

Διαβάζω στους τοίχους: «Ζήτη η δικτατορία του προλεταριάτου». Σκέφτομαι: όχι, όχι δικτατορία.

Μια απλουστευτική τάξη βασιλεύει στο σπίτι: ο άντρας ασχολείται με τα εν δόμω, η γυναίκα, με τα εν οίκω.

1962: ο πατέρας μου διαγράφεται από το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα λόγω της εκτός γραμμής υποστήριξης στο FLN. Στο σπίτι, η πολιτική περνάει στο

⁵ Peter Schneider, «Le cercle infernal de la faute», *Les temps modernes*, τχ. 495, Οκτώβριος 1987, σελ. 86-99 (1η έκδοση: *Die Zeit*, 27 Μαρτίου 1987), μεταφρασμένο από τα γερμανικά από την Anne-Lise Stern: «Die gnade der späten geburt», σημ. σελ. 88.

* Προσωπική της συνοικίας Κρουά-Ρους, καθότι κυρίως περιοχή των μεταξεργατών και, λόγω αυτού, χώρος σημαντικών εργατικών κινητοποιήσεων και εξεγέρσεων. [Σημ. nem68]

στρατόπεδο των διαφωνούντων. Το Κόμμα δεν έχει πια πάντα δίκιο. Ανακαλύπτουμε τα ήθη και τα έθιμα του τοπικού σταλινισμού.

Μπαίνω στο λύκειο Λουί Λυμιέρ της Λυών. Εκεί μαθαίνω Γερμανικά και Ελληνικά, τις γλώσσες της φιλοσοφίας. Φοράω μια μπλούζα με το όνομά μου κεντημένο επάνω της, χρώματα μπεζ-μπλε, μπλε-μπεζ. Έχω μαθητικό πάσο: επώνυμο-όνομα-τάξη, πρόγραμμα, άδεια εισόδου και εξόδου από το λύκειο. Κάγκελα στην είσοδο, μικρή πόρτα. Εξοικείωση με τον διαχωρισμό σε ξεχωριστά σχολεία αρρένων και θηλέων.

Ο Ρομπέρ Πλανσόν ανεβάζει τη παράσταση: *Ο Καλός Στρατιώτης Σβέικ*.

Καλοκαίρι 1963: Γερμανία, για να μάθω τη γλώσσα στη χώρα της. Επιστροφή: ο Επόπτης μού λέει στην είσοδο του σχολείου «Να πας να πλυθείς»: απαγορεύεται το μακιγιάζ. Ονειρεύομαι, στα γερμανικά, ότι τσακάνομαι με τον Επόπτη.

Διαβάζω: *Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*.

Στο θέατρο Βιλερμπάν παίζεται η παράσταση *Ο αντιπρόσωπος* του Ρολφ Χόχουτ.⁶

1965: Γερμανία ξανά, με την αδερφή μου αυτή τη φορά. Αμβούργο. Εύπορη οικογένεια που αγαπάει τις τέχνες και τα γράμματα. Η σύζυγος είναι από την Πρωσία. Γεννήθηκε στο Ντάντσιχ. Οι προσταγές της μου βγάζουν αφόρητη βία. Αλλάζω οικογένεια υποδοχής. Τα πράγματα καλυτερεύουν. Με πηγαίνουν στο Βερολίνο. Διασχίζουμε δέκα σύνορα. Μέσα στην πόλη, υπάρχουν ακόμα κάποια ερείπια. Ανάμεσα στα δυο τείχη, σκυλίσιο απόγευμα. Ανάμνηση θαμμένου φόβου. Επιστροφή στο Αμβούργο: σε κάθε τελωνείο, σημειώνεται η ώρα διέλευσης, για την περίπτωση που παρακάμπαμε. Η αδερφή μου τώρα μιλάει Γερμανικά. Η Φράου Μ. θέλει να την κρατήσει. Θα πάει σχολείο και θα λάβει γερμανική εκπαίδευση. Οικογενειακές διαπραγματεύσεις. Ο Χερ Μ. δεν ήταν ποτέ μέλος του ναζιστικού κόμματος. Το 1965, η αδερφή μου γίνεται Γερμανίδα. Σχολή Στάινερ και οικογενειακή χειραφέτηση.

Διαβάζω Ζακ Ντελαρύ: ιστορία της Γκεστάπο.

Από τα 14 μου, διεκδικώ τη χειραφέτηση. Ανακάλυψα αυτή τη νομική υπόσταση που δεν προσφέρει πολιτικά δικαιώματα αλλά απελευθερώνει από τις γονεϊκή εξουσία. Άρνηση. Δεν το πετυχαίνω αλλά αλλάζω λύκειο. Βιλερμπάν, σοσιαλιστικός δήμος, με μεικτό σχολείο. Σπάνιο φαινόμενο. Γράφομαι στην τετάρτη τάξη στο λύκειο Πιερ Μπροσολέτ. Είναι ήδη καλύτερα, αλλά αυτό δεν αρκεί σε μια ατίθαση έφηβη.

Εδώ και δύο χρόνια, οι γονείς μου έχουν αναλάβει τα μαθήματα ενός αμερικάνικου πανεπιστήμιου, για το τμήμα γαλλικών σπουδών. Με στέλνουν στις Ηνωμένες Πολιτείες για να πάρω μια ιδέα. Με μια μοναδική οδηγία: «Εάν δοκιμάσεις ναρκωτικά, γυρίζεις πίσω!».

Η επικαιρότητα εκεί περιλαμβάνει το Βιετνάμ, τα μαύρα κινήματα και τα ναρκωτικά. Ένας καινούργιος συγγραφέας, ο Ουίλιαμ Μπάροουζ, συγκλονίζει τη λογοτεχνία. Ως εισαγωγή στο ταξίδι διαβάζω *Το Γυμνό Γεύμα*.

Η γαλλική διανόηση παραμένει ακόμη πολύ αντιαμερικάνικη.

Η ΑΛΙΚΗ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΘΑΥΜΑΤΩΝ, άνοιξη 1967.

⁶ Ralf Hochhuth, *Der Stellvertreter*, 1963. Το έργο ανέβηκε στο Βερολίνο από τον Erwin Piscator και, λίγο αργότερα, στο θέατρο της Βιλερμπάν από τον Roger Planchon.

Στις 3 Μαρτίου 1967, προσγειώνομαι στο αεροδρόμιο JFK. Στο αεροπλάνο προβάλλεται η ταινία *Fahrenheit 451*. Βλέπω μαύρους άντρες που σέρνουν καρότσια γεμάτα βαλίτσες. Σκέφτομαι: σκέτη σκλαβιά. Είμαι 15 χρονών και κάτι. Πρώτη συνάντηση με την πόλη της Νέας Υόρκης.

Ανακαλύπτω την πανεπιστημιούπολη του Μπένινγκτον Κόλετζ, στο Βερμόντ. Προκατασκευασμένα και ξύλινα κτίσματα, γρασίδια και βιβλιοθήκες. Δεν έχω ξαναδεί κάτι τέτοιο. Εργάζομαι ως μπέμπι-σίτερ και κάνω μαθήματα αμερικάνικων έναντι μαθημάτων γαλλικών. Παρακολουθώ ένα μάθημα γερμανικής λογοτεχνίας. Οι μέρες είναι μεγάλες, δεν ξέρω τι να κάνω· χαμένη. Στα τέλη του Μαρτίου, μιλάω αρκετά καλά τη γλώσσα ώστε να επικοινωνώ αυτόνομα. Τότε διαβάζω το βιβλίο *The Feminine Mystique*.

Στη πανεπιστημιούπολη γίνονται συνέχεια πάρτι. Τα αγόρια είναι λιγότερα από τα κορίτσια, απομονωμένα στα τμήματα των τεχνών. Είναι γκέι. Τότε μαθαίνω τη λέξη. Όσο για τις γυναίκες, είναι απλά νέες! Τζιν σε όλα τα χρώματα, μπλούζες και πουκάμισα φοριούνται με όλους τους τρόπους. Φορούν χειροποίητα σκουλαρίκια. Είναι πολύ συγκεκριμένο το στυλ της Αμερικής των χρόνων της χειραφέτησης. Έρχονται απ' όλη τη χώρα. Μιλάμε ασταμάτητα.

Εξοικειώνομαι. Συχνάζω στις ντισκοτέκ. Αγόρια βρίσκουμε από το διπλανό πανεπιστήμιο, το Γέιλ. Μιλάμε για τα αντισυλληπτικά, τη σεξουαλική απελευθέρωση, το Βιετνάμ, τους Μαύρους, τους μπίτνικ. Ακούνε απίστευτες μουσικές. Οι Velvet Underground μόλις είχαν βγάλει ένα δίσκο με μια μπανάνα στο εξώφυλλο. Είναι το τελευταίο ναρκωτικό που κυκλοφορεί: η αποξηραμένη και καπνιστή φλούδα μπανάνας. Όλοι το δοκιμάζουν και οι γνώμες ποικίλλουν. Εκτός από μένα: χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά κι όμως πολύ υπάκουη. Μιλάμε για τους Ινδιάνους της Αμερικής. Η Μπάφι Σεντ-Μαρί τραγουδούσε: *Now that the buffalo is gone*. Είναι τα χρόνια Ντίλαν-Μπαέζ. Οι Αμερικάνοι είναι πολύ εγκάρδιοι: με καλούν παντού. Το επίκεντρο βρίσκεται τότε στο Μπέρκλεϊ. Ζητάω την άδεια να πάω εκεί το καλοκαίρι: μου την αρνούνται. Αποφασίζω ότι δεν θα ξαναζητήσω ποτέ. Κι έτσι έγινε.

Τον Απρίλη του 1967, γενέθλια στη Νέα Υόρκη: στις αίθουσες παίζεται το *Who is afraid of Virginia Woolf*. Στις γκαλερί υπάρχει μια υπογραφή: Αντι Γουόρχολ. Αφιέρωση: sweet sixteen. Οι φίλες μου μου χαρίζουν έναν δίσκο με αφιέρωση για να μείνω μαζί τους: Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band. Λέω πως δεν θα γυρίσω ποτέ πίσω. Είναι το τέλος του εξαμήνου. Το χιόνι λιώνει στο Βερμόντ. Αντίο και ραντεβού το καλοκαίρι σε όλες τις πολιτείες.

Οι γονείς μου βλέπουν τα πράγματα διαφορετικά και μάλιστα δεν έχουν συνειδητοποιήσει την απόσταση που έχω πάρει. Με στέλνουν σε αριστερούς πανεπιστημιακούς φίλους τους στο Τορόντο. Τα παιδιά παίζουν μουσική και πάνε σε εναλλακτικά σχολεία. Είναι Ιούνης. Ο πόλεμος των έξι ημερών μαινεται. Μου χαρίζουν ένα ημερολόγιο της Συντονιστικής Επιτροπής Φοιτητών Ενάντια στη Βία, για το δρόμο. Οι συζητήσεις πάνε καλά. Είμαι απίστευτα ενθουσιασμένη με τους Ινδιάνους του Καναδά.

Παράκαμψη από το Μίσιγκαν. Το Κεντροδυτικό κομμάτι με μαγεύει. Έχω την αίσθηση ότι ξεφορτώνομαι τον παλιό κόσμο. Θα έμενα ευχαρίστως εκεί. Το Σικάγο, χίπικο χωριό. Στο σινεμά παίζεται το *Hells angels*. Έχω ένα ειδικό σημειωματάριο για την αργκό. Ξεσαλώνω.

Ωραίες γλωσσολογικές συζητήσεις στο Κέιμπριτζ και ροκ εν ρολ πάρτυ. Γύρω μου οι λευκοί φοβούνται. Την χώρα συγκλονίζουν εξεγέρσεις μαύρων. Λένε ότι δεν πρέπει να πλησιάζεις τα «γκέτο». Στις αίθουσες παίζεται το *The Trip*. Αναφέρεται σ' ένα καινούργιο ναρκωτικό που λένε πως προκαλεί παραισθήσεις, το LSD, όλος ο κόσμος το ξέρει ως Acid. Ούτε που το δοκιμάζω.

Εκείνους του μήνες, ανακάλυψα κάτι πολύ σημαντικό: η εφηβεία εδώ είχε τελείως άλλη υπόσταση απ' ό,τι στην χώρα μου. Οι νόμοι κάθε πολιτείας όριζαν το αν επιτρεπόταν να οδηγείς στα 16 κατά μέσο όρο, όπως και την είσοδο στα νυχτερινά κλαμπ και σε κάποια μέρη με ειδική άδεια. Υπήρχε ένας χώρος, αυτός του Teenage. Και είχε μια υπόσταση. Έγινα Teenager και απέκτησα υπόσταση. Teenagers και χίπικη κουλτούρα συγχέονταν. Οι κονκάρδες είχαν τεράστια επιτυχία. Φορούσαμε άπειρες. Ήταν ο τρόπος για να είμαστε μοντέρνοι. Υπήρχαν μαγαζάκια με αφίσες, γεμάτα μέχρι το ταβάνι. Όλα αυτά με γοήτευαν. Μου ταίριαζαν. Ήταν δικό μου έδαφος.

Το παιδί της γαλλικής αριστεράς επέλεγε την αμερικάνικη αντικουλτούρα ως γη της επαγγελίας. Τον δικό της Νέο Κόσμο.

ΑΛΦΑΒΙΑ, καλοκαίρι 1967

Νέα Υόρκη, τελευταία στάση. Μια φίλη από το Μπένινγκτον με περιμένει σπίτι της, ανατολικά, στην 14η οδό. Μένει μόνη της με τη μητέρα της, η οποία διασκεδάζει πολύ με τη γαλλική προφορά μου, με τις μίνι φούστες μου, με το ότι δεν φοράω σουτιέν και με όλες τις χίπικες συνήθειές μου. Η Λαβίνια είναι μία δημοφιλής Νεοϋορκέζα· αρκετά πλούσια για να μένει στο Μπένινγκτον, αρκετά δημοφιλής για να μένει σε μια γειτονιά που δεν είναι ακόμα της μόδας: στην east side. Αύγουστος 1967, Γκρίνουιτς Βίλατζ. Έχω ακούσει τόσο πολλά γι' αυτή τη γειτονιά. Η μέκκα της Νέας Μπίτνικ Αριστεράς.

Πρώτος έρωτας, όπως στα μυθιστορήματα που θα διάβαζα αργότερα, στο σταυροδρόμι όλων των μεταναστών και όλων των ριζοσπαστών του αιώνα. Ξυπόλυτοι, τρέχουμε στην άσφαλο, με μια ενδιάμεση στάση στο σινεμά της γειτονιάς. Είναι λάτρης του Γκοντάρ. Βλέπουμε το *Αλφαβίλ*. Αυτό ήταν. Η πόλη από την οποία τα πάντα ξεκινούν. Καπνίζει ένα χόρτο που εδώ ονομάζεται: pot. Απερίγραπτη ελευθερία. Στα πάρκα παίζουν τζαζ σε κάθε γωνία. Στα πεζοδρόμια άλλοι χίπηδες ζητιανεύουν, όπως κι εμείς. Χαιρετιούνται μ' ένα ατελείωτο χαμόγελο. Αυτό ονομάζεται ευτυχία.

Σ' ένα λεωφορείο που πάει παράλληλα με το ποτάμι με ρωτάει: αν έπρεπε να γυρίσεις μια ταινία, τι θα ήταν; Προετοιμάζεται για να πάει σε μια σχολή κινηματογράφου. Δε διστάζω δευτερόλεπτο: «θα ήταν μια γυναίκα που θα είχε καρκίνο. Είχε μόνο έξι μήνες ζωής, μετά θα πέθαινε. Τους τελευταίους έξι μήνες της ζωής της, θα ζούσε τόσο έντονα που αυτή η ένταση θα ανέτρεπε πολλά πράγματα για εκείνη. Δεν θα χρειαζόταν να προσέχει άλλο, αφού θα τη περίμενε ο θάνατος. Έτσι θα την έκλειναν στη φυλακή. Θα το έκαναν. Θα της έκλεβαν λίγο από τους έξι δυστυχισμένους μήνες ζωής που της απέμεναν, ώστε να την εμποδίσουν να σπείρει την ανατροπή».

Αυτό ήταν, ήρθε το τέλος· πρέπει να επιστρέψω στη Γαλλία. Έφτασε το τέλος του ταξιδιού, δεν ξέρω ακόμα ότι πρόκειται για το τέλος της Ουτοπίας. Αποφασίζει να με ακολουθήσει. Και να 'μαστε στο αεροπλάνο της δυστυχίας που με φέρνει πίσω στη χώρα μου, μες στα δάκρυα.

DER WENDEPUNKT, φθινόπωρο-χειμώνας 1967-1968

Πριν απ' οτιδήποτε τρέχω στο σπίτι. Κρίση. Με βλέπουν να καταφτάνω: έχω γίνει μια άλλη. Γεμάτη κονκάρδες και μ' έναν άντρα στις βαλίτσες. Δύσκολες

διαπραγματεύσεις. Κάποιες εβδομάδες ακόμα στα βουνά, με τη μητέρα μου σε ρόλο συνοδού που διασφαλίζει την αγνότητά μου. Πρόκειται μόνο για μια αναστολή. Σε λίγο ανοίγουν τα σχολεία.

Σε γαλλικό λύκειο μετά απ' όλα αυτά που έζησα, και να μένω με την οικογένεια, είναι αδύνατον. Λαιμητόμος. Σα να λέμε: χάνω την Αμερική μου.

Είναι το τέλος της γονεϊκής εξουσίας, που την αρνιόμουν ήδη πριν το ταξίδι. Πόσο μάλλον μετά. Κρίση εν οίκω. Πρέπει να παλεύω για το παραμικρό. Στην τάξη μου, η φίλη μου ονομάζεται Κλερ. Σαν εμένα. Ίδια ηλικία, ίδιο όνομα.

Ένας νεοφερμένος μπαίνει στο πεδίο μου. Μόλις επέστρεψε από τη φυγή του στην Αγγλία, όπου ζούσε ανάμεσα στους περιθωριακούς, παίρνοντας ναρκωτικά – ηρωίνη. Ξέρει τους μπίντικ ποιητές. Είναι κάτι που έχουμε κοινό. Είναι τροτσκιστής, μέλος της Δράσης Νέων Σοσιαλιστών [AJS, Agir en Jeunes Socialistes]. Έχει δυο φίλους, ένα αγόρι και ένα κορίτσι, που γίνονται δικοί μου φίλοι. Τροτσκιστές κι αυτοί, αλλά στην Εργατική Πάλη [Lutte Ouvrière]. Είναι όμορφοι, είναι ερωτευμένοι και είναι ζηλευτοί. Μια μέρα μου λένε ενθουσιασμένοι: «Σηκωθήκαμε στις πέντε το πρωί για να πάμε να πουλήσουμε εφημερίδες». Σκέφτομαι: είναι η πρώτη φορά που βλέπω την πραγματική ζωή στη Γαλλία.

Αλλά στην πραγματική ζωή, μένω έγκυος. Αυτό φέρνει μια δεύτερη οικογενειακή κρίση, λόγω σεξουαλικής απελευθέρωσης. Αυτή η ιστορία θα κρατήσει όλο τον χειμώνα. Μεταξύ απομόνωσης, φυγής για να συναντήσω τους φίλους, δρομολόγησης έκτρωσης και συναυλιών τζαζ - Archie Sepp και Sun-Ra. Στα σκαλοπάτια του Θεάτρου Βιλερμπάν, μακρυμάλληδες κραδαίνουν μια εφημερίδα: ο Μοιραίος Άντρας μόλις δολοφονήθηκε. Από τώρα και στο εξής θα τον ονομάζαμε: «Ο Τσε».

Η έκτρωση πραγματοποιήθηκε στη Γιουγκοσλαβία, σ' ένα όμορφο νοσοκομείο, με τη μέθοδο Κάρμαν. Επιστρέφω με τις τσέπες μου γεμάτες σοσιαλιστικά αντισυλληπτικά χάπια. Ήρθε το Πάσχα του 1968, ξεκουράζομαι με την αδερφή μου, έπειτα από ένα σκληρό χειμώνα. Στο ραδιόφωνο, ακούμε για την επίθεση ενάντια στον Ρούντι τον Κόκκινο. Πριν ήταν ο Μάλκολμ Χ και μετά θα ήταν ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ.

Η Κλερ, φίλη μου και συμμαθήτρια, προέρχεται από καθολική οικογένεια, στρατευμένη στην αριστερά: Χριστιανική Φοιτητική Νεολαία [JEC] και Νέα Ζωή [Vie Nouvelle]. Ήταν ενεργοί υποστηρικτές του FLN, το παιδί θυμάται τα δώρα που έφερναν οι Αλγερινοί στο σπίτι τους. Συμμετέχει στο κατηχητικό της JEC όπου ισχυρίζεται ότι «γίνεται κριτική στο φονταμενταλισμό της εκκλησίας». Υπήρξε βασικό στοιχείο της επανάστασή μου. Συλλογιζόμασταν τις θεματικές του έρωτα, του φλερτ. Έπρεπε οπωσδήποτε ο πρώτος να είναι ο σωστός. Είχα την ανάγκη ενός τόπου συνδιαλλαγής. Στα πρόθυρα του '68, η Κλερ δεν είναι πιο αγωνίστρια από μένα. Η παιδεία της ανήκει ακόμα στο «ρεύμα του προοδευτικού καθολικισμού» και η ρήξη της με τον καθολικισμό γίνεται τον Μάη.⁷

ΔΙΑΓΩΓΗ ΜΗΔΕΝ

Κάποιοι μαθητές που τους ήξερα μόνο εξ όψεως –ίσα που μιλάγαμε– έτρεχαν την κινηματογραφική λέσχη. Πρέπει να είχαν ένα κενό στο πρόγραμμά τους και μου είπαν: «θα μπορούσες να οργανώσεις μια συζήτηση;». Εντάξει. Η θεματική θα είναι: «το εκπαιδευτικό ζήτημα» και πρόκειται να γίνει στις 3 Μαΐου. Θα έκανα μια

⁷ Klaus Mann, *Der Wendepunkt* (= Το σημείο καμπής), γαλλ. μτφρ. Le Seuil - Solin, 1949.

ευγενική κριτική στις εκπαιδευτικές αξίες, θα ήταν ένα μείγμα αντιδιανοουμενισμού και αντιδημιουργικότητας.

Δεν υπάρχει τηλεόραση στο σπίτι των γονιών μου, αφού οι διανοούμενοι είναι εναντίον. Υπάρχει ο τύπος και το ραδιόφωνο, καθώς και πληθώρα σχολιασμών.

Στη ευρύτερη περιοχή της Λυών, ένα μόνο μέρος θυμίζει τις μοντέρνες πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις made in USA: το INSA, το Εθνικό Ινστιτούτο Εφαρμοσμένων Επιστημών. Άλλωστε το λέμε: πανεπιστημιούπολη [campus]. Εκεί που διδάσκει ο πατέρας μου. Δεν δυσκολεύομαι να αντιληφθώ τις αναταραχές που διαδραματίζονται στο INSA, σε αντίθεση με όσα γίνονται στη Ναντέρ.

Το INSA καλεί σε συνέλευση στο campus στις 3 Μαΐου. Πάω στα παιδιά της κινηματογραφικής λέσχης: «Δεν μπορώ να οργανώσω τη συζήτηση, θα πάω στην πορεία». «Θα πάμε κι εμείς». Ωραία!

Η Κλερ ήταν ο άλλος εαυτός μου. Να 'μαστε λοιπόν στη συνέλευση. Συγκεχυμένη ανάμνηση πλήθους. Είμαστε εκστασιασμένες. Επιστροφή στο λύκειο, επιστρέφουν και οι άλλοι της λέσχης, ένα αγόρι, ένα κορίτσι, κρατάνε ο ένας το χέρι του άλλου. Εικόνες αγάπης μέσα στην επανάσταση.

Η Κλερ κι εγώ γινόμαστε αχώριστες: η Κλερ και η Κλερ.

Ξαναβρήκα πρόσφατα την Κλερ. Δεν είχαμε ανταλλάξει ούτε λέξη για τον Μάη εν τω μεταξύ.

Κ.Ο. [Κλερ Οζιάς] «Διηγήσου μου τον Μάη. Πώς ήταν για σένα; Πότε;».

Κ.Σ. [Κλερ Σ.] «Ο Μάης; Ήταν το '68! Πρώτα ήρθε από τον τύπο και την τηλεόραση, και ήταν στο Παρίσι. Ξεκίνησε από το Παρίσι. Ήταν στις 22 Μαρτίου. Για μένα, ήταν ο Κον-Μπεντίτ στα οδοφράγματα. Και ήταν τα αγόρια που δεν μπορούσαν να δεχτούν κορίτσια στις φοιτητικές εστίες. Βλέπεις, πράγματι ξεκίνησε έτσι. Και μετά ακολούθησαν όλοι. Χώθηκα αμέσως. Και με τη φίλη μου την Κλερ, γελάσαμε πολύ».

Ακόμα γελάμε και μόνο που το συζητάμε. Πορείες, φυλλάδια, γενικές συνελεύσεις, απεργιακά μπλόκα: κάναμε τα πάντα μαζί. Τη γενική απεργία των μαθητών λυκείου με τέσσερα χέρια, για μια Επιτροπή CAL-22 Μάρτη.

Στις 3 Μαΐου 1968 πήγα στην πρώτη πορεία της καριέρας μου. Είχα ξαναδεί πορείες πριν. Θυμάμαι στη Νέα Υόρκη μια αμερικανόφιλη πορεία υποστήριξης στον πόλεμο του Βιετνάμ που είδα να παρελαύνει μπροστά στο Σέντραλ Παρκ. Εγώ ακόμα δεν είχα διαδηλώσει. Νιώθω ωραία που βρίσκομαι με όλους αυτούς τους ανθρώπους, στους οποίους δεν μοιάζω ακόμα.

Στο ραδιόφωνο οι ειδήσεις αλληλοδιαδέχονται. Τις παρακολουθούμε οικογενειακά. Σχολιάζουμε στο σπίτι, σχολιάζουμε και στο λύκειο.

Η δράση, οι επιλογές ήταν άμεσες. Ήμασταν με τον Ντάνι Κον-Μπεντίτ. Τον άκουγα που μίλαγε στο ραδιόφωνο, όπως όλοι. Είχα καταλάβει τα πάντα: τις στάσεις, τα επίδικα. Είχα κάνει την επιλογή μου. Δεν απέκλινα ούτε εκατοστό.

Τόσο ώστε όταν είδα, πάνω από δέκα χρόνια μετά, το *Πεθαίνοντας στα τριάντα* –την όμορφη ταινία του Ρ. Γκουπίλ– δεν αναγνώρισα σ' αυτή τον δικό μου Μαθητικό Μάη.

Οι μαθητές της κινηματογραφικής λέσχης είναι... αναρχικοί. Πραγματικοί αναρχικοί, της Ομάδας Μπακούνιν. Σ' αυτήν υπήρχαν επίσης γέροι, φοιτητές, μη φοιτητές. Ένας ή δύο απ' αυτούς περιφέρονται στην είσοδο του λυκείου. Ένα πρωί διαβάζω στους τοίχους του σχολείου: «ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΓΙΑ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΕΙΝΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΠΑΘΟΣ», με υπογραφή: Μπακούνιν. Το υιοθετώ. Γίνονται φίλοι μου.

Διαδηλώσεις συνεχώς. Πάμε στην AGEL (Association Générale des Etudiants de Lyon) για προκηρύξεις και ενημέρωση, στην έδρα της UNEF και της MNEF, στο πανεπιστημιακό εστιατόριο, εγκατεστημένα σε χώρους του δημαρχείου του 3ου Διαμερίσματος [της Λυών], δυο βήματα από το Εργατικό Κέντρο (Bourse de Travail) στην οδό Φρανσουά Γκαρσέν 20. Θα το λέμε στο εξής, απλώς: πάμε AGEL.

Παίρνουμε στα χέρια μας την κινητοποίηση στο λύκειο. Κάνουμε όπως στη Ναντέρ: σύντομες μαζώξεις στα διαλείμματα. Τα μαθήματα διαλύονται. Η αυστηρότητα χαλαρώνει μέσα σ' αυτή την άνοιξη. Καιρός ήταν. Μας έπνιγε.

Στην έξοδο του λυκείου, αγόρια μοιράζουν μια προκήρυξη: «Σκολιαρούδι, εξεγέρσου!». Δεν ήξερα τη λέξη σκολιαρούδι. Όσο για την εξέγερση, χαίρω πολύ, έχει ήδη συμβεί. Ένας από αυτούς φοράει πράσινο τζάκετ, έχει υπέροχα μαύρα μαλλιά, μακριά, που πλαισιώνουν στρογγυλεμένα το πρόσωπό του. Έχει μούσι, είναι πολύ όμορφος. Λέγεται Πατρίκ αλλά όλοι τον φωνάζουν Ιησού.

Λίγες μέρες αργότερα, όλοι τρέχουν να πάρουν ένα κείμενο μπροστά στα κάγκελα. Οι φίλοι μας του «Μπακούνιν» πουλάνε το *Μανιφέστο της 22 του Μάρτη*. Εξαντλείται αμέσως. Οι Ρ. και Α. τρέχουν παντού, το ίδιο κι οι Φ. και Ζ. Ο πιο δημοφιλής ήρωας της ομάδας Μπακούνιν εμφανίζεται στα περίξ. Φοιτητής κοινωνιολογίας, γίνεται σύνδεσμος μεταξύ Ναντέρ και Βιλερμπάν. Οι μαθητές του Μπακούνιν έχουν κάτι δικό τους, κάτι που υπάρχει μόνο μεταξύ τους. Είμαστε φίλοι βέβαια, οι θέσεις μας είναι κοινές, αλλά υπάρχει κάτι που δεν το μοιραζόμαστε, η Κλερ κι εγώ, μαζί τους. Γελάνε πολύ και είναι πολύ δραστήριοι. Λένε πράγματα για το χώρο τους, όπου βρίσκονται όλη την ώρα. Δεν τον ξέρουμε αυτό το «χώρο».

Μετά, η Ζ. απάγεται απ' τον πατέρα της. Την κρατάει κλεισμένη κάπου έξω απ' την πόλη για να μην ξεσηκώνεται μέσα στο Μάη. Δεν ξαναείδα ποτέ τη Ζ., που στερήθηκε το Μάη εξαιτίας ενός ζηλόφθονου πατέρα.

Τα κορίτσια είχαν ν' αντιμετωπίσουν πολλές δυσκολίες, εκείνο τον καιρό.

Μονάχα ένας σταλινικός μαθητής, απέναντι σε όλους αυτούς τους εξηνταοχτάριους: δεν τόλμησε ποτέ να μας εμποδίσει να ξεσηκωνόμαστε όσο τραβάει η ψυχή μας. Ο συσχετισμός δυνάμεων δεν άλλαξε ποτέ στο λύκειο αυτό, ούτε στα άλλα σχολεία της Βιλερμπάν. Υπήρχε το λύκειο Σαριάλ, όπου ο Λ. υποστήριζε την υπόθεσή του με πάθος. Τραγουδούσε: *Ma graine d'ananar*.^{*} Υπήρχε ένα τεχνικό λύκειο. Έρχονταν κι από κει να μας βρουν για να συντονίσουμε τις προσπάθειές μας. Είχαν μολυνθεί κι αυτοί απ' τον ελευθεριακό πυρετό. Πλήρης επιτυχία. Έμαθα να φτιάχνω ομάδες περιφρούρησης της απεργίας. Περνούσαμε απ' όλες τις τάξεις και λέγαμε: Σταματάνε τα πάντα. Και φέρναμε για ενίσχυση τους φοιτητές φίλους μας.

Αλλού, οι μαθητές δεν είχαν την ίδια τύχη.

Δεν θυμάμαι κομμουνιστικές CAL, όπως η Κλερ. Είχαμε τόσο συντριπτική πλειοψηφία που δεν θα μπορούσαν να επιβάλλουν οποιαδήποτε απόφαση, αν δεν την αποδεχόμαστε. Υπήρξαν μετριοπαθή λύκεια. Ένα από αυτά ήταν το Ρεκαμιέ. Οι μετριοπαθείς CAL μπήκαν αργά στο κίνημα και ξεχώριζαν απ' το ότι δεν ξεπερνούσαν ποτέ τις συντεχνιακές διεκδικήσεις. Θαύμαζαν τη Συμμετοχή. Φέρναμε μια αντιαυταρχική κριτική του λυκείου κι αυτό το Όλα-είναι-πολιτικά που έφτιαξε το Μάη και φέρναμε φρέσκο αέρα. Στους μαθητές που είχαν μικρότερη ελευθερία κινήσεων, φέρναμε ειδήσεις από τα διπλανά σοβιέτ, από τους συντρόφους Φοιτητές κι Εργάτες. Έτσι ώστε όταν οι μαθητές άρχισαν να απεργούν και βάλθηκαν να συζητούν το σχέδιο μιας κοινωνίας που θα έφτιαχνε ένα καλύτερο σχολείο, το

* Τραγούδι του Λεό Φερέ. [Σημ. nem68]

ενδιαφέρον μου έπαψε. Παράτησα το λύκειο για να εγκατασταθώ στο πανεπιστήμιο. Στο κατελιημένο πανεπιστήμιο. Ήταν στα μισά του Μάη, στις 15 του μηνός.

Από τις 3 ως τις 15 του Μάη, είχαμε φτιάξει μια CAL-22 Μάρτη κι είχαμε προετοιμάσει γενική απεργία των λυκείων της ευρύτερης περιοχής. Κλασικά λύκεια και τεχνικά λύκεια. Έγινε. Όλοι απεργούν. Οι συζητήσεις μέσα στις τάξεις, έξω από τις τάξεις: οι Γενικές Συνελεύσεις. Οι καθηγητές, η διεύθυνση: το μόνο που τους έμεινε είναι να μας ακούν. Ενώ μας ακούνε και μάλιστα μερικοί θέλουν να μιλήσουν («Αφορά όλους μας» – άλλη μια μαγική έκφραση του Μάη), η Κλερ κι εγώ πήγαμε να ψάξουμε αλλού, αν χωράγαμε.

Χωράγαμε. Ανακηρυχτήκαμε οργανωτική αρχή σε επίπεδο κορυφής, δηλαδή: στο πανεπιστήμιο. Έτσι ώστε, μιλώντας μόνο για το Μάη, για την ευτυχισμένη εποχή του Μάη και του γεγονότος, καταρχήν από τις 3 ως τις 10 περίπου, μου έρχεται να πω: δεν ξέρω πια τι συμβαίνει συγκεκριμένα. Πρώτα ανακαλύπτω αυτούς τους μαθητές του Μπακούνιν: έκπληξη και ευτυχία. Όμως, δεν γινόμαστε ίδιες. Ως προς αυτό, η Κλερ έχει πιο ξεκάθαρη ιδέα από μένα. Σχετίζεται με τις διαφορετικές μας διαδρομές, μετά. Ξέχασα τόσα που χωρίς αυτήν είναι σα να μου έλειπε η μνήμη μου. Πάνω στο μαθητικό Μάη, η Κλερ είναι πιο εύγλωττη από μένα. Δεν έμεινε κολλημένη στις απομιμήσεις του Μάη που, έτσι κι αλλιώς, δεν θα τον ξαναβρίσκαμε.

– Κ.Σ. (η άλλη Κλερ): «Εκείνο που μου άρεσε, ήταν αυτό το ξέσπασμα. Άνθρωποι που εκφράζονταν, που ήθελαν να αμφισβητήσουν εντελώς τις δομές, την ιεραρχία. Είτε αφορούσε τις επιχειρήσεις είτε την ιεραρχία στο σχολείο. Προσχώρησα αμέσως σ' αυτό, χωρίς πολιτικό στοχασμό. Εντασσόταν σε μια διαδρομή ήδη συντελεσμένη. Το λεξιλόγιο δεν ήταν πολιτικό. Έμαθα τι σήμαινε η κόκκινη σημαία στη διάρκεια του Μάη. Ήξερα μόνο ότι υπήρχαν κομμουνιστές κι ότι υπήρχαν κι αυτοί της δεξιάς».

»Πολύ σύντομα έγινα υπεύθυνη για το Μποσολέτ, για τις Μαθητικές Επιτροπές Δράσης κι ανακάλυψα το φοιτητικό κόσμο, που τον είχα μόνο ακουστά. Στο λύκειο, κάναμε ένα σωρό Γενικές Συνελεύσεις. Έλεγα: «Πρέπει να επιλέγουμε τους καθηγητές μας, πρέπει να κάψουμε τους ελέγχους επιδόσεων. Ήταν για τους βαθμούς. Λοιπόν: δεν θα βαθμολογείται τίποτα στο εξής, ομαδική εργασία. Πρέπει να αλλάξουμε τους καθηγητές ή πρέπει να τους διαλέξουμε, να διαλέξουμε τον λυκειαρχή». Δεν γράψαμε τίποτα. Βγάλαμε μερικές προκηρύξεις αλλά δεν έχω καμία. Ήμασταν στην Πρώτη [* αντίστοιχη με τη Β' Λυκείου], ο Α. ήταν στη φιλολογία: ήταν ο αναρχικός υπηρεσίας. Συναντήσαμε παιδιά απ' το πανεπιστήμιο αμέσως κι αυτοί ήταν «οι μεγάλοι», που είχαν να μας δώσουν ένα σωρό πράγματα. Πήγαίνα στις Γενικές Συνελεύσεις του πανεπιστημίου, να ακούσω τι έλεγαν, και μετά τα προσάρμοζα για τους μαθητές».

»Αυτή η ονομασία, Μαθητική Επιτροπή Δράσης (CAL), νομίζω ότι ακολούθησε το κίνημα. Ήρθε σίγουρα από το Παρίσι. Νομίζω ότι την άκουσα στο πανεπιστήμιο, γιατί μέσα σε τρεις-τέσσερις μέρες συγκρότησα την πολιτική μου συνείδηση. Γιατί, στην πράξη, υπήρξε μια συναισθηματική επιτάχυνση. Δεν έχω αναμνήσεις από την πρώτη διαδήλωση. Έχω αναμνήσεις από ένα σωρό διαδηλώσεις. Έχω αναμνήσεις από λέξεις όπως ωπ-ωπ-ωπ. Έχω ανάμνηση από τις ομάδες περιφρούρησης. Μερικές φορές συμμετείχα κι εγώ στην περιφρούρηση. Και έχω την ανάμνηση ότι ο χειρότερος εχθρός μας ήταν οι κομμουνιστές και όχι η δεξιά κυβέρνηση».

– Κ.Ο. (εγώ): «...για την οποία δεν μας καιγόταν καρφάκι».

– Κ.Σ. : «Ήταν κυρίως οι κομμουνιστές, με την αυστηρή τους όψη. Τους συνδέω, ευθύς αμέσως, με τη θρησκεία. Με τον χαλκά μιας θρησκείας. Μπορεί να

συγγενεύουν. Έχω ανάμνηση από χαρές. Κι από διαδηλώσεις. Οι διαδηλώσεις, ήταν κάτι που συνδεόταν με το κίνημα, με τη χαρά, με την ελευθερία».

»Οι μαύρες σημαίες, ήταν η Αναρχία. Ήταν οι αναρχικοί. Και είχαμε πολύ φιλικές σχέσεις. Αυτοί, ήταν φίλοι μας. Είχαν μαύρες σημαίες, το θυμάμαι, ήμασταν μαζί τους. Συγγενεύαμε μαζί τους επειδή είχαν πιο ελεύθερο πνεύμα, κυρίως επειδή απέρριπταν ορισμένους καταναγκασμούς, κι επειδή δεν ήθελαν να δημιουργήσουν δογματικά κινήματα, αφού το Κίνημα 22 Μάρτη ήταν το κίνημα της ελευθερίας. Τους μαοϊκούς και τους τροτσκιστές, θυμάμαι ότι τους είχαμε γραμμένους και τους δυο. Εμείς υποστηρίζαμε –και σε αυτό ήμασταν πολύ αδιάλλαχτες, είναι αλήθεια– τους αναρχικούς και το Κίνημα 22 Μάρτη. Οι υπόλοιποι, μας τα πρήζανε. Αν μιλήσω για τον εαυτό μου, η πολιτική μου θεωρία ή η πολιτική μου συνείδηση ήταν πολύ ισχνές. Ήταν οξυμένη. Η στοχαστική μου συνείδηση ήταν οξυμένη. Η θεωρητική μου συνείδηση ήταν ελάχιστη. Γι' αυτό προσχωρήσαμε: γιατί δεν ήμασταν, ούτε κι εμείς, υπερβολικά φυλακισμένες στα σχήματα αυτά. Πολύ λιγότερο από τους τροτσκιστές, πολύ λιγότερο από τους μαοϊκούς, που είχαν ήδη δική τους θεωρία, πολύ πιο έντονη από εκείνη του Κινήματος 22 Μάρτη. Γι' αυτό το Κίνημα 22 Μάρτη ήταν για μένα: η άνθηση. Ήταν η άνοιξη. Ήταν το μπουμπούκι που ανοίγει πάνω στο κλαδί και που τα βλέπει όλα γύρω του ρόδινα. Ή όλα λευκά, όπως το λουλούδι της μηλιάς ή της ροδακινιάς. Αυτό ταιριάζει με την εικόνα των μαθητών. Εγώ, ανακάλυψα κι έμαθα, ταυτόχρονα. Κι αυτό είναι υπέροχο, ναι. Είναι στιγμές που δεν θα λησμονήσω ποτέ και που νομίζω ότι επηρέασαν πολύ το βλέμμα μου στη ζωή μετά. Υπήρχε η Ζ., μια όμορφη καστανή, ζωηρή με χαμηλή φωνή. Υπήρχε η Φ., η φίλη του Α. Ήταν από εργατική οικογένεια, κάτι που δεν ίσχυε για μας. Απέναντί μας, έδειχνε κάποια επιφύλαξη, εμείς ήμασταν διανοούμενες. Είχαμε την αλαζονική διάθεση της τάξης μας, όπου ο λόγος είναι το προνόμιο της εξουσίας, το προνόμιο της γνώσης. Την ικανότητα να εκφράζεσαι, ακόμα κι αν λες μαλακίες, ή ακόμα κι αν δεν έχεις όλες τις λέξεις: έχεις αυτή την διάθεση επειδή προέρχεσαι από ένα περιβάλλον όπου οι άνθρωποι μιλούσαν, όπου μιλούσαμε μεταξύ μας. Γιατί, σάμπως τυχαία, εμείς οι δυο τα οργανώσαμε όλα;».

– Κ.Ο. : «Από τη μια μέρα στην άλλη κάνεις τα πάντα, έχεις επιχείρημα για τα πάντα, οργανώνεις τα πάντα, πριν δεν έχεις πει κουβέντα – και να τώρα που αποστομώνεις τους αγωνιστές».

Όλο αυτό το διάστημα, στάσεις εργασίας στα εργοστάσια. Το πανεπιστήμιο είναι κατελιημμένο. Το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα δεν έχει ακόμα ρίξει τα στρατεύματά του στο δρόμο.

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

(για τον Γιάνους Κόρτσακ)*

Οι Μαθητικές Επιτροπές Δράσης είναι μια φράση που προέρχεται όντως από το Κίνημα 22 Μάρτη της Λυών. Ομάδα Μπακούνιν + πρώην-JCR = 22 Μάρτη. Στην Ομάδα Μπακούνιν, είναι κυρίως ο Μισέλ αυτός που κάνει τη σύνδεση ανάμεσα στο Μαύρο και το Κόκκινο. Υπάρχουν κι άλλοι βέβαιοι. Υπάρχουν άνθρωποι του INSA, παλιοί σύντροφοι της πρώην ομάδας Ελιζέ Ρεκλύ που έχουν διασχίσει τον αιώνα, οι μαθητές μας, φοιτητές της ιστορίας και της κοινωνιολογίας, και άλλοι ακόμα.

* Ο Janusz Korczak, πρωτοπόρος πολωνοεβραϊός παιδαγωγός, αναγνώριζε ίσα δικαιώματα στα παιδιά και οργάνωσε μια «δημοκρατία των παιδιών» (république des enfants) στο ορφανοτροφείο που διεύθυνε. Ο Κόρτσακ χάθηκε, μαζί με τα παιδιά του, στο ναζιστικό στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα. [Σημ. nem68]

Η JCR (Jeunesse Communiste Révolutionnaire) της Λυών έχει μικρή σχέση με το Παρίσι. Είναι διαφωνούντες. Οι πανεθνικοί ηγέτες της οργάνωσης έχουν ακόμα την τσουχτερή ανάμνηση της ιδρύτριας της και οι παλιοί της Ένωσης Κομμουνιστών Φοιτητών (UEC) θυμούνται πολύ καλά, και σήμερα, την καυστική ορθότητα που τους επέβαλε στις συζητήσεις κορυφής. Η λυωνέζικη JCR ήταν λουξεμπουργκιανή –δικός μου ο χαρακτηρισμός– και Γενική Ομοσπονδία των Θεσμικών Σπουδών και Ερευνών (FGERI), δηλαδή της τάσης που συσπειρώθηκε στην κλινική Λα Μπορντ γύρω απ' τον Φελίξ Γκουαταρί στις αρχές της δεκαετίας του '60. Αυτό αλλάζει τα πάντα, ως προς το πολιτικό τοπίο του Μάη '68 στην πόλη αυτή. Κι από εδώ, εμείς οι μαθητές, αντλήσαμε μια κληρονομιά. Έτσι ώστε το Συμβουλευτικό Πνεύμα και η Ψυχανάλυση στη JCR γίνονται επίσης Συμβουλευτικό Πνεύμα και Ψυχανάλυση στις CAL. Τα αρχικά της οργάνωσης ήταν τα ίδια, οι αγωγοί μεταβίβασης ήταν οι ίδιοι όπως και στο Παρίσι, όμως οι ορισμοί ΤΟΥ πολιτικού ήταν πολύ διαφορετικοί. Η ίδια απόσταση που υπήρξε ανάμεσα στην παρισινή και τη λυωνέζικη JCR ίσχυε και για τις CAL της Λυών.⁸ Στις 3 του Μάη, η JCR αυτοδιαλύεται για να ιδρύσει την 22 Μάρτη μαζί με την Ομάδα Μπακούνιν. Στον πυρήνα αυτό έρχονται να προστεθούν άνθρωποι που προέρχονται από άλλες διαδρομές των σίξιτις.

Μαύρο και κόκκινο, σήμερα το ξέρει όλος ο κόσμος. Ήταν ένας διόλου οικουμενικός αναρχισμός, σε διάσταση με την Αναρχική Ομοσπονδία (FA). Έτσι που, σε ό,τι αφορά τους μαθητές, ακόμα περισσότερο απ' ό,τι τους φοιτητές, ο αναρχισμός στο Μάη ήταν ιδιαίτερα ευέλικτος.

Με νοιάζει να ξαναδιατυπώσω αυτό το κόρπους με την οφειλόμενη υπερηφάνεια, τη στιγμή που τα περισσότερα έργα γύρω από το Μάη προσπαθούν να εξαφανίσουν μέσα στην ασάφεια τις τότε αντιπαραθέσεις, τα τότε διακυβεύματα και το πόσο παρωχημένα ήταν τα εργαλεία που ζητούσαν ορισμένοι.

Όσο για τον λουξεμπουργκισμό, ο σημερινός μου φεμινισμός διόλου δεν δυσσαρεστείται από το γεγονός ότι η Μεγάλη Γυναίκα της πολιτικής σκέψης επιλέχθηκε από αυτούς τους μεγαλύτερους μας, παρ' όλη την τριπλή απάρνηση του φύλου της, της εθνικότητάς της και της εβραϊκότητάς της. Εκείνοι ήταν, όπως κι η Ρόζα Λούξεμπουργκ, μαρξιστές. Ούτε η ίδια ούτε όσοι την ακολούθησαν δεν έδωσαν πολιτική έκφραση σε καθένα από αυτά τα στοιχεία της ταυτότητάς της. Υποσυνείδητη επιλογή; Γιατί όσα γνωρίζουμε σήμερα για τη σχέση των γυναικών με τη σκέψη, για την έμφυλη συγκρότηση των γνώσεων και για τον ορισμό της διανοητικότητας στις γυναίκες έχουν σχέση με αυτές τις επιλογές. Από την άλλη, ασφαλώς δεν ήταν μια Ρόζα Λούξεμπουργκ αναθεωρημένη και διορθωμένη για τις ανάγκες του γυναικείου λουκ του μαρξισμού, του τότε ή του τωρινού. Όχι, ήταν μια αντιλενινίστρια Ρόζα Λούξεμπουργκ, τέτοια ώστε η Ομάδα Μπακούνιν μπορούσε να αναγνωριστεί σ' αυτήν, μια Ρόζα Λούξεμπουργκ της Άμεσης Δημοκρατίας, μια σπαρτακίστρια Ρόζα Λούξεμπουργκ –κι αυτή η JCR δήλωνε σπαρτακιστική– δολοφονημένη στο Βερολίνο. Όταν πολύ αργότερα, ρώτησα την ιδρύτρια της, τι σήμαινε αυτό για την ίδια, σχετικά με την έμφυλη στοχάστρια Ρ.Λ. [Ρόζα Λούξεμπουργκ], αυτή, που σε καμία περίπτωση δεν ήταν φεμινίστρια, μου είπε: «Διαβάζω τη Ρ.Λ. από το 1959-1960, στο κείμενο. Πιστεύω ότι είναι η μόνη ανάμεσα στους μαρξιστές θεωρητικούς που έπιασε τον Μαρξ από το σημείο όπου είχε σταματήσει εκείνος, για να συνεχίσει, με δεδομένα που δεν είχε ο Μαρξ, ιδιαίτερα σε σχέση με τον ιμπεριαλισμό. Είναι η μόνη ανάλυση του ιμπεριαλισμού που στέκει. Πιο πριν, είχα διαβάσει μια βιογραφία της Ρ.Λ. Η ανάγνωση της Ρ.Λ. ήταν πολύ σημαντική για μένα, επειδή χαρακτήριζε το σύγχρονο μαρξισμό».

⁸ *Avant-Garde Jeunesse 27 Mai 1968 - Journal de la JCR: les comités d'action lycéennes.*

Κι εγώ, επιμένοντας, τη ρώτησα:

«Το φύλο της τι σου λέει; Είναι παρόν;».

«Ναι και όχι. Ναι, με την έννοια ότι πίστευα πώς το να φτάσεις τόσο μακριά, να πας ως το τέλος την αναζήτηση του νοήματος, μόνο μια γυναίκα μπορεί να το κάνει, καθώς δεν έχει συμφέρον εξουσίας. Εκείνο που μπλοκάρει την αντρική σκέψη στη διαδρομή προς το νόημα είναι ότι σε κάποιο δεδομένο σημείο της σταδιοδρομίας της, η φήμη της, η διακριτή εικόνα της, μετράει περισσότερο από την αλήθεια».⁹

Θα επανέλθω σε κάποιες από αυτές τις μη γεγονοτολογικές πλευρές του Μάη. Προς στιγμή, πρέπει να επισημάνω το αλφαβητάρι που ακολουθούσαμε όλες αυτές τις μέρες του Μάη. Εμείς οι μαθητές, με μια κουβέντα, δεν ερχόμασταν από το πουθενά. Αυθορημητιστές; Μπορεί. Αφελείς; Όχι και τόσο.

Έλεγα λοιπόν ότι η Κλερ κι εγώ ριχτήκαμε με όλες μας τις δυνάμεις στη γενική απεργία των λυκείων: σ' αυτή τη Δημοκρατία των Παιδιών. Επιτροπή Δράσης, αυτή ήταν η λέξη-κλειδί της εποχής.

Το σε ποιο σημείο το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα (PCF) αποτελούσε αρχαϊσμό στα μάτια μας, είναι δύσκολο να το εκφράσω σήμερα. Ήταν ένας κατεστημένος θεσμός, ακριβώς όπως όλα τα μεγάλα κόμματα του κατεστημένου. Πριν την επαναφομοίωση, πριν κατέβει στο δρόμο. Γιατί μετά, ήταν σαφώς κάτι άλλο.

Να κατέβουν σε γενική απεργία όλοι οι μαθητές της ευρύτερης περιοχής, τίποτα πιο απλό: αρκεί, προκειμένου για το '68, να είστε τουλάχιστον δύο, με μερικούς συνενόχους, να υπάρχει ένα κατελιημμένο πανεπιστήμιο για χώρος συγκέντρωσης, να βρεθεί μια άδεια αίθουσα με μαυροπίνακα, να γραφτεί εκεί ο κατάλογος των δευτεροβάθμιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καθώς και μια εκτίμηση για τον αριθμό των μαθητών τους. Υπολογίζετε τότε πόση περιφρούρηση θα χρειαστεί. Κάνετε επισκόπηση των διαθέσιμων μαθητικών δυνάμεων. Και συμπληρώνετε με ενισχύσεις από φοιτητές. Μπορεί τότε να βγει και καμιά προκήρυξη, για να διαδώσει την είδηση. Μπορεί να εμφανιστούν κι άλλες CAL, μπορεί να τις ψάξετε κι εσείς. Ευτυχώς, δεν έχετε προβλέψει καταλήψεις των λυκείων: αυτό θα ήταν πολύ βαρετό. Η καρδιά των γεγονότων, εκεί που πάλλεται, είναι σ' αυτό το καλό παλιό πανεπιστήμιο, στο κέντρο της πόλης.

Υπάρχουν πάνω από είκοσι λύκεια, άρα υπάρχει δουλίτσα να γίνει.

Από κάποιες μέρες, είχαμε διευρύνει τον κύκλο των γνωριμιών μας στην 22 Μάρτη, από αναρχικούς έως πρώην JCR. Αρχίζουμε να αναγνωρίζουμε τους ανθρώπους με κριτήρια διόλου ψυχρά: ποιον βλέπουμε πού, ποιος βλέπει ποιον, ανάλογα με τα δίκτυα, ποιος τυπώνει τις προκηρύξεις στην AGEL, ποιος τις κουβαλάει και ποιος μοιράζει τι. Η πολιτική μας αυτονομία πραγματώνεται σε μια βδομάδα. Προσθέτοντας, στην αποκρυπτογράφηση των δικτύων που είναι ταυτόχρονα μια γεωγραφία των εξηνασχτάριων, τη γραμματική που επισφραγίζεται εδώ από το επιθυμητό και το ανεπιθύμητο. Οι άντρες κι οι γυναίκες, πώς είναι, μαζί και χωριστά.

Ίσως το πανεπιστήμιο να μην είχε ακόμα καταληφθεί όταν φτάσαμε οι δυο μας στην AGEL για να ζητήσουμε προκηρύξεις. Βρίσκουμε εκεί ένα γνωστό που ανταποκρίνεται στη δίψα μας για πληροφορίες: «Οι φοιτητές; Μη σας νοιάζει, θα τα καταφέρετε καλύτερα από αυτούς». Κοιταζόμαστε ξαφνιασμένες. Μια μόνο εξήγηση: είναι πράγματι αποκαρδιωμένος!

⁹ Συνέντευξη της Φρανσουάζ Πικ από την Κ.Ο. για το *La Revue d'en Face*, 1984.

Αρχίζουμε να παίρνουμε μέρος στην εξέγερση. Οι λυσσασμένοι των πρώτων ημερών μπορούσαν να φανταστούν ότι θα τους ακολουθούσαν τόσο γρήγορα κι οι μαθητές;

Το πανεπιστήμιο είναι κατειλημμένο εδώ και δυο μέρες όταν ετοιμάζουμε αυτή την απεργία. Αυτό που βλέπω εκεί, μέσα στην ευφορία της επιτυχίας, θα μείνει ανάμεσα στις πιο ωραίες εικόνες που θα δω ποτέ. Θυμάμαι πολύ καλά ορισμένους που έγιναν φίλοι μας, εκείνη τη στιγμή που μας βλέπω για πρώτη φορά μέσα σε παράξενες περιστάσεις που δεν θα ξαναυπάρξουν, και διόλου τυχαία. Θέλω να πω αυτό το σύνολο κούρασης και λάμψης μέσα στο γεγονός. Προσέχω εδώ τον άντρα που θα γίνει ο αγαπημένος μου στα Μετά-το-Μάη, όταν ο Μάης θα έχει τελειώσει. Οι έρωτες του Μάη δεν μοιάζουν με κανέναν άλλο έρωτα.

Από τις 3 του Μάη, συνεχίζω να μένω με τους γονείς μου. Κάνω μόνο λαθραίες εμφανίσεις εκεί, αλλά είναι η βάση μου. Όχι για πολύ.

– Κ.Σ. : «Πράγματι, είχαμε οργανώσει την απεργία και κάναμε ασφαλώς περιφρούρηση μπροστά στο Μπροσολέτ. Νομίζω ότι είχαν φωνάξει τους γονείς μου στο λύκειο και τους είχαν πει: “Η κόρη σας έχει παράλογη συμπεριφορά: είναι αρχηγός”. Ήταν στο Σαριάλ. Ο λυκειάρχης είχε κατατρομάξει με μας».

– Κ.Ο. : «Προσπάθησαν να κλείσουν την καγκελόπορτα».

– Κ.Σ. : «Βέβαια».

– Κ.Ο. : «Περνούσαμε ένας-ένας. Ήταν τελικά μια μικρή νίκη, αφού έγινε διαπραγμάτευση. Μπαίνουν στο λύκειο αλλά μάθημα δεν γίνεται – μιλάνε και κάνουν ΓΣ».

– Κ.Σ. : «Ναι, κάνουν Γενικές Συνελεύσεις».

– Κ.Ο. : «Και ήταν κι οι καθηγητές μας κι ανάμεσά τους υπήρχαν και κομμουνιστές».

– Κ.Σ. : «Βέβαια, ο γυμναστής».

– Κ.Ο. : «Υπήρχαν λοιπόν πραγματικοί σταλινικοί κομμουνιστές που διαμαρτύρονταν και υπήρχαν επίσης κι όλοι αυτοί οι καθηγητές με καλή διάθεση απέναντί μας και, Νιετ, νιετ! δεν τα ήθελαν αυτά – θυμάσαι;».

– Κ.Σ. : «Ναι, ναι, ο εχθρός μας, εγώ θυμάμαι ότι εχθρός μας ήταν οι κομμουνιστές».

– Κ.Ο. : «Και θυμάσαι ότι πήγαμε για περιφρούρηση στο λύκειο του Πάρκου, όπου έπεσε ξύλο;».

– Κ.Σ. : «Πράγματι, το θυμάμαι».

– Κ.Ο. : «Γιατί εκεί πέρα υπήρχαν τάξεις προετοιμασίας».

– Κ.Σ. : «Κι αλήθεια το προετοιμάζαν το κόλπο τους».

– Κ.Ο. : «Ήταν πιο δύσκολο εκεί απ’ ό,τι στα άλλα λύκεια».

– Κ.Σ. : «Αλήθεια, είχα ξεχάσει τα λύκεια, την περιφρούρηση της απεργίας στα λύκεια. Αλλά είν’ αλήθεια, το θυμάμαι. Και συντονίζαμε κάθε δράση. Τη συντονίζαμε στο πανεπιστήμιο που μας προσφερόταν, τέλος πάντων που μας πρόσφεραν! Εισβάλαμε στους χώρους, πως αλλιώς; Η μνήμη. Με δύο, υποχρεωτικά είναι καλύτερα. Και με πολλούς, θα ήταν ακόμα καλύτερα.

Μετά από αυτή την κερδισμένη απεργία, δεν χάσαμε πια ούτε μια μέρα στο λύκειο και ξαναπήγαμε μόνο τις τελευταίες μέρες του Ιούνη, για το τέλος της σχολικής χρονιάς. Γιατί λοιπόν αυτό το φευγιό, αφού είχαμε βάλει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε κίνηση; Οι συντεχνιακές λογομαχίες δεν με συγκινούσαν πια. Μιλούσαν για «συμμετοχή», εκείνη την εποχή. Ήμασταν εναντίον. Ωστόσο, ακόμα και οι μετριοπαθείς ανάμεσα στους μαθητές είχαν πολλά να πουν. Καθώς αφορούσαν τον χώρο του σχολείου, τη λειτουργία του, την εκπαίδευση, το περιεχόμενο, ήταν ενδιαφέροντα. Αν δεν ήταν Μάης... Γιατί, όσο προωθημένοι κι αν ήταν εκείνοι, δεν

ήταν αυτό το πρόβλημα που μας εξίταρε. Ήταν η επανάσταση. Το λύκειο έπρεπε να σμίξει με τη ζωή, όχι το αντίστροφο. Και η ζωή, εκείνη τη στιγμή, βρισκόταν στο πανεπιστήμιο και στο δρόμο.

Ήταν θανάσιμα βαρετό να πασκίσουμε για να φτιάξουμε ένα καλύτερο λύκειο. Δεν θέλαμε διόλου κάτι τέτοιο, δεν θέλαμε πια λύκειο. Υπήρχε μια δύναμη της κριτικής που σήμερα υποχωρεί. Η προοπτική μας δεν ήταν να υποβάλλουμε παράπονα σε κάποιες προστατευτικές αρχές. Το είχαμε κάνει τις πρώτες μέρες και, μετά τις μεγάλες διαδηλώσεις στο δρόμο, δεν μας χωρούσε πια αυτό το στενό εσωτερικό πλαίσιο. Είχαμε εκπληρώσει το καθήκον αυτό. Μπορούσαμε να σμίξουμε με τους φίλους μας.

Στο πανεπιστήμιο, έρχονταν οι CAL διαφόρων λυκείων, με πληροφορίες, για προκηρύξεις και για τη συνέχεια των γεγονότων. Ήταν η Δημοκρατία των Παιδιών: πιτσιρίκια που δεν είχαν ανοίξει το στόμα τους μέχρι τότε, τώρα τολμούσαν. Μιλάνε. Στις τάξεις τους. Με τους καθηγητές τους, ή εναντίον τους. Κάνουν επιτροπές για κάθε ζήτημα, λογομαχούν. Ως προς αυτό, ήταν μια αποτυχία για μας, επειδή η επαναστατική επιθυμία έμπαινε έτσι σε λούκια, ελεγχόταν. Φύγαμε για να διαφυλάξουμε αυτή την επιθυμία. Για άλλους όμως, που θέλανε να παίξουν αυτό το παιγνίδι, ήταν μεγάλη ευκαιρία και αναμφίβολα αυτή η εποχή ήταν πολύ σημαντική και για αυτούς, από εκεί που βρίσκονταν. Οι αναρχικοί φίλοι μας στα λύκεια κινήθηκαν έτσι. Ήταν ένα κίνημα. Από τη στιγμή όμως που η μεγάλη μάζα μπήκε σε κίνηση, το σύνολο επηρεάστηκε πολύ. Έλεγαν κάποιοι: «Οι καθηγητές συμφωνούν μαζί μας, δεν ξέρουμε πια τι να κάνουμε». Αυτό μας στενοχωρούσε. Αλλά ήταν αλήθεια: ήταν πολλοί οι καθηγητές που υποστήριζαν τους μαθητές.

Έτσι, για την Κλερ και για μένα, η ανάμνηση του πανεπιστημίου κυριαρχεί.

– Κ.Ο. : «Μου φαίνεται ότι βγήκες απ' το λύκειο αρκετά νωρίς, το Μάη;».

– Κ.Σ. : «Ναι, πολύ γρήγορα. Έκανα αδιάκοπα πηγαινέλα, σχολείο-πανεπιστήμιο, σχολείο-πανεπιστήμιο. Κι ό,τι μάθαινα στο πανεπιστήμιο το μετέφερα στο σχολείο».

– Κ.Ο. : «Και το λύκειο ήταν κατελιημμένο;».

– Κ.Σ. : «Δεν θυμάμαι να κάναμε κατάληψη στο λύκειο. Θυμάμαι ότι κάναμε ΓΣ, θυμάμαι ότι αρνιόμαστε να κάνουμε μάθημα, να πούμε: ωραία, τώρα έχουμε μάθημα αλλά θα μιλήσουμε γι' αυτό που συμβαίνει. Δεν θυμάμαι κατάληψη στο λύκειο. Απεναντίας, στο πανεπιστήμιο».

Δεν ξέρω τι απέγινε το υλικό, αν τυχόν κάποιος από μας νοιάστηκε να τα κρατήσει, σ' ένα κίνημα που ήταν, κατά κύριο λόγο, έκρηξη του παρόντος. Υπήρξαν τέτοιες προσπάθειες, κάτω από αριστεριστικές επιδράσεις, σε άλλα σχολεία. Όλ' αυτά όμως δεν μπορούσαν να αντιπαρατεθούν με τη δύναμη του γέλιου, του παιγνιδιού, της ευχαρίστησης, του χλευασμού των μαθητών. Το μαθητικό κίνημα ήταν δημιουργικό, έπαιζε... Φυσικά οι πατενταρισμένοι αγωνιστές πάσκιζαν να διατηρήσουν τον έλεγχο, να παραμείνουν πρωτοπορία, κι ας ήταν αναρχικοί. Αλλά δεν κρατούσαν τίποτα. Ήταν μια παλίρροια κι όλα τα σημεία αναφοράς συντρίβονταν. Αγαπούσαμε τον αναρχισμό γιατί μπορούσαμε να παίζουμε. Όχι σαν ένα σύνολο ηθικής, εντολών, όχι σαν ιδεολογικό κόρπους. Καταβροχθίζαμε τους στίχους του στους τοίχους. Πρέπει όμως να πούμε ότι ως προς αυτό το μαθητικό κίνημα ήταν ακριβώς τυπικό για το '68. Μέσα στο μαθητικό κίνημα διαβάζουμε όσα δεν ήταν 19ος αιώνας στο '68, όλο αυτό το καινούργιο γιατί ξαναπαίρναμε άμεσα, κάναμε δική μας την αλημεία από λίγο αναρχισμό, λίγο σιτουασιονισμό, πολύ 22 Μάρτη, μέσα σε κείνο που δεν μπορεί να ξεστομιστεί σήμερα: τη γιορτή. Αυτή τη γιορτή που μας ερχόταν από τη Γαλλική Επανάσταση, αυτή που γνώρισαν όλες οι επαναστατικές εκρήξεις, αυτή ήταν για μας η μοναδική αλήθεια: μια επανάσταση

μέσα στην πλήξη, κρατήστε την για τα μούτρα σας. Δεν χρειάζεται να πούμε, τέλος, ότι έξω απ' το μαθητικό κίνημα, οι φοιτητές φίλοι μου με κάμποσα χρονάκια θεωρίας παραπάνω, δεν είχαν ακόμα ανακαλύψει την Αμερική και για κάποιο καιρό με είχαν στην απέξω, καθώς δεν καλοβλέπανε τότε τις διαθέσεις μου. Η Αμερική, στη γαλλική αριστερά, μέρος της οποίας είναι και η άκρα αριστερά, ήταν ελάχιστα ελκυστική, διανοητικά σχεδόν αδιανόητη. Ξέχασα την Αμερική. Το Μάη, η Αμερική ήταν εδώ και τώρα.

A WORKING CLASS HERO (is something to be)

Για την ώρα, είχαμε μείνει κοντά στις 13 του Μάη, ίσως το ΚΚ να ξεκινούσε την αντεπίθεσή του διαδηλώνοντας. Κάτι μύριζε στον αέρα. Πρώτες ανησυχίες. Κι εμείς, οι μικρές, που δεν ήμασταν πραγματικά μια αυθόρμητη γενιά, μάθαμε εκεί το πρώτο γιγάντιο μας μάθημα ιστορίας. Όλες οι αφηγήσεις στο σπίτι για τις σταλινικές ατιμίες δεν είχαν μπορέσει να με κάνουν να υποψιαστώ τι ήταν στ' αλήθεια μια πενηντάχρονη πραξικοπηματική πρακτική. Ασφαλώς δεν ήταν Ισπανία, δεν ήταν η Βαρκελώνη του '37. Αλλά για μας, νεαρές στην Ιστορία, που ήμασταν όσο λιγότερο εργατίστριες γίνεται, δεν θα το ξεχάσουμε ποτέ. Αυτό που μας έκαναν. Ποτέ.

Θυμάμαι: «οι Εργαζόμενοι κατέβηκαν στο δρόμο». Έκπληξη... Μα τι αναγωγή είν' αυτή! Ορίστε, μόνο με το να τους λένε εργαζόμενους. Αλλά πώς; Ήταν απλώς εργαζόμενοι; Ακόμα και το '68; Όχι εξεγερμένοι όπως όλοι οι άλλοι; Γιατί όχι Λυσσασμένοι; Δεν ξέρουν τι χάνουν! «Εργαζόμενοι!» Είναι γελοίο. Κι εμείς ακόμα, στα λύκειά μας, ήμασταν εργαζόμενοι. Και ακριβώς, το '68, μετά ξεκίνησε αυτό. Όλα τα άλλα, μετά την εργασία των εργαζόμενων. Εκείνος ο καιρός, στα μέσα Μάη, αφιερώνεται στην προετοιμασία απεργιών αλλού. Μπαίνουν στο τοπίο μου απεργοί εργάτες, εργοστάσια, εργαστήρια: με μια κουβέντα, οι μισθωτοί. Κάτι που δεν είναι ασήμαντο, όταν είσαι μαθήτρια και όχι προλετάρια. Ο καιρός αφιερώνεται σε δραστηριότητες στο πανεπιστήμιο, λογομαχίες και συγκρούσεις. Διαδηλώσεις. Περιφρούρηση απεργίας στο εργοστάσιο Ροντιά. Ή αλλού; Περιφρούρηση απεργίας σε εργοστάσιο! Μόνο αυτό έλειπε! Η ανακάλυψη της CGT που θα την αναγνώριζα στο εξής παντού και μόνο από το στίλ. Οι μπρατσωμένοι. Οι ομάδες περιφρούρησης. Και οι ανοησίες που κυλούσαν, τότε, ποτάμι από το στόμα τους.

– Κ.Σ. : «Θυμάμαι, στις διαδηλώσεις, να τρώω ξύλο από την περιφρούρηση της CGT. Και θυμάμαι, για να πάω στο λύκειο Μπροσολέτ, περνούσα από την οδό Ρασίν και υπήρχαν απεργοί εργάτες κι όταν περνούσα μπροστά από εργοστάσια – ήταν εκεί το «Σίγμα», το θυμάμαι πολύ καλά τώρα, που δεν υπάρχει, ήταν λοιπόν το Σίγμα κι ήταν εργάτες που αγωνίζονταν. Κι εγώ, περνούσα: «ΕΡΓΑΤΕΣ και ΜΑΘΗΤΕΣ, ΚΟΙΝΟΣ ΑΓΩΝΑΣ». Και με αρπάζανε στα χέρια τους, (γέλια) ξέρεις, ήμουν μικροκαμωμένη, λέγανε: “Μα ναι, έχεις δίκιο, πρέπει να συνεχίσουμε”. Ω, υπήρχε μεγάλη χαρά!».

– Κ.Ο. : «Εσύ πήγες στα εργοστάσια;».

– Κ.Σ. : «Βέβαια».

– Κ.Ο. : «Πού λοιπόν;».

– Κ.Σ. : «Βρέθηκα στο Φεζέν, στο Ρον-Πουλάνκ».

– Κ.Ο. : «Στο Φεζέν;».

– Κ.Σ. : «Ναι, πηγαίναμε και τους λέγαμε ΦΟΙΤΗΤΕΣ-ΕΡΓΑΤΕΣ, ΚΟΙΝΟΣ ΑΓΩΝΑΣ κι είμαστε πεισμένοι ότι είχαμε δίκιο. Και μας λέγανε: “Ναι, ωραίο αυτό που κάνατε – κοιτάχτε! Κι εμείς! Πρέπει να απελευθερωθούν οι λαϊκές μάζες, πρέπει

να μπορούν να προκόψουν”. Εντάξει, δεν ήταν πολύ ορθολογικός διάλογος, στο επίπεδο αυτό».

– Κ.Ο. : «Και στο Ρον-Πουλάνκ;».

– Κ.Σ. : «Το Ρον-Πουλάνκ ήταν βιομηχανία εκείνο τον καιρό, είχε πολλούς εργάτες».

– Κ.Ο. : «Ωστόσο, δεν ήσουν με τους εργατιστές, έτσι;».

– Κ.Σ. : «Καθόλου, όμως η γραμμή ήταν η συναδέλφωση, Φοιτητές-Μαθητές-Εργάτες, και τότε, φυσικά, πέφταμε πάνω στους τύπους της CGT που καταλάβαιναν καλά, αυτοί, ότι έπρεπε να ακολουθήσουν το ρεύμα. Από την άλλη, όμως, κάτι τέτοιο παραπήγαινε. Είχαν εντονότερη ταξική συνείδηση από τη δικιά μας, λέγανε: δεν θα ανακατέψουμε τις τάξεις, ε; Υπάρχουν οι εργάτες και υπάρχουν οι φοιτητές».

– Κ.Ο. : «Κι εμείς, δεν τους πιστεύαμε».

– Κ.Σ. : «Κι εμείς, δεν τους πιστεύαμε. Λέγαμε: αυτοί όμως ανοίγουν το δρόμο. Εμείς δεν είμαστε μικροαστοί – η απόδειξη; Κοιτάξτε, παλεύουμε μαζί σας. Η απόδειξη; Οργανώνουμε απεργιακή περιφρούρηση. Πώς θέλετε οι μικροαστοί να... Βλέπεις, ήταν συγκινητικό. Είναι συγκινητικό, γιατί ήταν επίσης η ικανότητά μας να σκεφτόμαστε χωρίς όρια. Η ικανότητά μας να θέλουμε να καταργήσουμε τα παραδοσιακά σχήματα, και αυτό ήταν σωστό. Σωστό ως προς την κατεύθυνση. Σωστό ως προς το νέο βλέμμα. Ήταν το “πρέπει να είμαστε εντελώς μοντέρνοι”».

– Κ.Ο. : «Είναι μια υπέροχη έκφραση, πρέπει να την κρατήσουμε: η ικανότητα να σκεφτόμαστε χωρίς όρια. Ήταν αυτό ακριβώς, δεν υπήρχε κανένα όριο».

– Κ.Σ. : «Ήταν σωστό, ως προς αυτό ήταν σωστό. Και βέβαια, ήταν σωστό επειδή εμείς δεν βιώναμε τα όρια όπως τα είχαν βιώσει οι άλλοι. Οι άλλοι τα έβλεπαν τα όρια. Εμείς δεν θέλαμε να τα βλέπουμε. Γι’ αυτό λέγαμε: δεν υπάρχουν – κι αν υπάρχουν πρέπει να τα σπάσουμε! Ως προς αυτό, υπήρχαν άνθρωποι που μπόρεσαν να προσχωρήσουν γιατί ήταν αυταπάτη. Ήταν κάτι το απίθανο. Και γι’ αυτό μας ένωνε: γιατί ήταν έξω από τα πατημένα μονοπάτια. Ήταν έξω από τις νόρμες. Ήταν έξω από την παραδοσιακή σκέψη. Γι’ αυτό υπήρξε προσχώρηση».

– Κ.Ο. : «Γι’ αυτό είχαν τινάζει τα πάντα στον αέρα, για να μπει τέλος στα παραδοσιακά σχήματα της πολιτικής. Εγώ λέω ότι είναι το τέλος του 19ου αιώνα. Γι’ αυτό πιστεύω ότι εμείς, οι μαθητές, ήμασταν οι πιο κατάλληλοι απ’ όλους, το πιο μοντέρνο κίνημα. Δεν είχαμε περάσει από πολιτικές οργανώσεις».

Κι έτσι μάθαμε τι ακριβώς ήταν το Κόμμα ενάντια στους εργαζόμενους. Έτσι όμως κερδίσαμε, επιπλέον, τη Γκρενέλ για τους εν λόγω εργαζόμενους.

Η ΣΕΛΙΝ ΚΑΙ Η ΖΥΛΙ ΠΑΝΕ ΣΤΑ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΑ*

Αν υπάρχει μια ημερομηνία που θυμάμαι καλά, αυτή είναι η 24^η του Μάη.

Τα πάντα καταρρέανε: όλος ο κόσμος ξεκινούσε απεργία, ο ένας μετά τον άλλο. Εργοστάσια, θέατρα, τσιγάρα, βενζίνη.

Κάποιος, με μαύρο καπέλο στο κεφάλι, φύλαγε το γραφείο του Πρύτανη, ανέμελος. Κάποια έτρεχε στις αλέες του πανεπιστημίου, ένας άλλος έμοιαζε εντελώς με μπίτνικ των ΗΠΑ. Κάποιος άλλος, στο πλατύσκαλο της Φιλοσοφικής, φώναζε: “Θα γίνει κατάληψη στο Ροντιά”, ενώ άλλοι άνοιγαν σαμπάνιες από την κάβα της Πρυτανείας κι άλλοι ξελαρυγγιάζονταν στο μεγάφωνο ότι στη Νάντη η διαδήλωση είχε καταλήξει σε ταραχές. Κάποιος άλλος πάλι φιλοσοφούσε ενώ γύρω του γινόταν

* Αναφορά στην ταινία *Η Σελίν και η Ζυλί πάνε βαρκάδα* (*Céline et Julie vont en bateau*, 1974) του Jacques Rivette. [Σημ. nem68]

πετροπόλεμος κι ένας ακόμα είχε το νου του για τους φασίστες της Νέας Τάξης. Και η παράνοια, εκείνοι που βλέπανε παντού χαφιέδες.

Το αμφιθέατρο Κινέ δεν άδειαζε ποτέ. Συζητούσαν τα πάντα. Ποτέ μόνο μία απόφαση. Η κατανομή της εξουσίας δεν ήταν ποτέ διάφανη, καθένας προωθούσε τη μικρή του υπόθεση, κυρίως όμως καμία ανάθεση σε άλλον, το Μάη. Έπρεπε να γίνεις μεγάλος αμέσως, να ξέρεις τι θέλεις, ο καθένας, αμέσως, να αποφασίζεις, να υπερασπίζεις, να υπερασπίζεσαι.

Στο πανεπιστήμιο, κοιμόμασταν εκεί. Δούλευα στο τυπογραφείο: κανένας δεν μένει με σταυρωμένα τα χέρια σε τέτοιες στιγμές. Πουλούσα, στην είσοδο μπροστά στα κάγκελα, ανάμεσα σε τραπεζάκια κάθε είδους, τη φιλολογία της εποχής. Αφίσες των Καλών Τεχνών, μανιφέστα, προκηρύξεις, ατέλειωτα.

Οι τροτσκιστές φίλοι μου του χειμώνα ήταν κι αυτοί εκεί. Εκείνος της AJS δεν μου μιλούσε πια, είχα πέσει πολύ χαμηλά. Εκείνοι της LO, ακόμα πιστοί στην οργάνωσή τους, δεν ήθελαν και πολύ για να πάρουν μπρος. Κοινός μας εχθρός το ΚΚΓ [PCF]. Μια βία που ερχόταν από δεκαετίες αθλιότητων στην Ιστορία που ορισμένοι είχαμε προσπαθήσει από νωρίς να την ανασυστήσουμε. Και οι πατενταρισμένοι αριστεριστές. Έπρεπε να τους προσέχουμε αδιάκοπα, ότι δεν θα μας σκαρώσουν καμιά ζαβολιά, κινούμενοι πλαγίως σε κάποια ΓΣ, σε κάποια προκήρυξη. Ήταν μεγάλοι ανακατωσούρες. Δυσκολευόμαστε να δίνουμε ζωή στο Μάη, απέναντί τους. Γιατί δεν εκτιμούσαν την επανάσταση όπως εμείς. Οι Αφίσες του Μάη ήταν όμορφες. Γελούσαμε όλη την ώρα. Θυμάμαι κυρίως τα γέλια.

Μετά, φεύγαμε με αποφασιστικό βήμα απ' το πανεπιστήμιο, διαδηλώναμε. Ήταν ωραία, η Διεθνής, οι μαύρες σημαίες κι οι κόκκινες, τα συνθήματα.

Οι συγκοινωνίες είχαν παραλύσει. Δεν περνούσα πια από το σπίτι παρά μια φορά κάθε τρεις μέρες. Κανένας δεν με ρωτούσε τίποτα. Κανένας δεν θα μπορούσε να με συγκρατήσει. Τότε είναι που η μικρότερη αδερφή μου, 11 χρονών, με ρώτησε: «Κλερ, γιατί το Κομμουνιστικό Κόμμα είναι κακό;». Έκανα τότε το πρώτο μου μάθημα σε μικρά παιδιά.

– Κ. Σ. : «Και η κατάληψη του γραφείου του Κοσμήτορα! Ζερσόν, παγίδα για μαλάκες!* Θυμάμαι ότι πέρασα μια νύχτα στο γραφείο του Κοσμήτορα».

– Κ.Ο. : «Οι άντρες πώς ήταν; Πες μου λιγάκι: ήταν όμορφοι;».

– Κ.Σ. : «Δεν έχω καμιά ανάμνηση από την ομορφιά των αντρών. Δεν με σημάδεψε καθόλου. Σημαδεύτηκα απ' τον πολιτικό λόγο, σημαδεύομουν από τη βία των λέξεων, σημαδεύομουν από τις χειρονομίες. Σημαδεύομουν από όσα λέγονταν στις ΓΣ. Ήταν μια στιγμή Ευφορίας, ήταν μια στιγμή γεμάτης ζωής. Εγώ, έζησα. Ήρθα, Είδα, Έζησα (γέλια)...».

– Κ.Ο. : «Και τα κοκτέιλ;».

– Κ.Σ. : «Κοκτέιλ μολότοφ; (γέλια) Λοιπόν, πού το είδα αυτό; Στο πανεπιστήμιο, βέβαια! Όταν τις φτιάχνανε. Εγώ δεν ήξερα να φτιάχνω αλλά είδα. Και είναι αλήθεια ότι εγώ δεν έφτιαξα. Αλλά είδα “τους Μεγάλους” να φτιάχνουν».

– Κ.Ο. : «Τραγουδούσανε;».

– Κ.Σ. : «Α, νομίζω ότι τραγουδούσαν όλη την ώρα τη Διεθνή (γέλια). Νομίζω ότι τραγουδούσαν πολύ, πάρα πολύ. Κάποιος τραγουδούσε την *Jeune Garde*.** Κάποιος άλλος το *El Ejercito del Ebro****».

– Κ.Ο. : «Και πώς κυκλοφορούσε ο κόσμος το Μάη;».

* «Gerson, piège à cons»: ο Ζερσόν ήταν ο εν λόγω Κοσμήτορας της Φιλοσοφικής. [Σημ. nem68]

** «Νεαρή Φρουρά», επαναστατικό τραγούδι της γαλλικής εργατικής νεολαίας, από τις αρχές του 20ού αιώνα. [Σημ. nem68]

*** «Η στρατιά του Έβρου», τραγούδι των αντιφασιστών στον ισπανικό εμφύλιο. [Σημ. nem68]

– Κ.Σ. : «Α, ναι! Ήταν απεργία. Θυμάμαι, υπήρχε έλλειψη βενζίνης. Και οτοστόπ. Πολύ-πολύ οτοστόπ. Και περπάτημα με τα πόδια. Ο κόσμος πήγαινε με τα πόδια».

– Κ.Ο. : «Πώς ήταν η κατάσταση στο σπίτι σου; Πήγαινες συχνά στους γονείς σου;».

– Κ.Σ. : «Ναι, ναι, πήγαινα πότε-πότε. Ο πατέρας μου δεν μου είπε ποτέ τίποτα. Όμως η μάνα μου ανησυχούσε πολύ. Τρελαινόταν από την ανησυχία. Συχνά μετέφερε τα νέα μου ο αδερφός μου. Γιατί στα 17, εκείνο τον καιρό, ήταν οι πρώτες φορές: τότε άρχισα να ξενοκοιμάμαι. Όχι για να πηγαίνω με αγόρια αλλά για πολιτική, μάλιστα! Η μάνα μου εντούτοις ήταν πολύ ανήσυχη. Όσο αριστερή και να 'τανε, ήταν εντούτοις πολύ ανήσυχη».

Είναι μια σάγκα, το '68. Πραγματικό έπος. Όλος ο κόσμος ήταν εκεί. Ποιος ήταν σαν το διπλανό του; Οι τότε εχθροί μας μιλάνε σήμερα γι' αυτόν με λυρισμό, όπως κι εκείνοι που ξήλωναν τα λιθόστρωτα στις 24 του Μάη, όπως κι οι τραυματισμένοι από τις 24 του Μάη. Λιθόστρωτα, δεν υπήρχαν πια στο Κορντελιέ. Έπρεπε να ξηλώσουμε την άσφαλτο, να κάνουμε αλυσίδα. Θεατές είχαν βγει στο μπαλκόνι του Χρηματιστηρίου, χτυπούσαν ρυθμικά τα κάγκελα, σαν αυτοσχέδιο ταμ-ταμ. Στο Παρίσι, λένε κάποιοι ότι ένα πιάνο έπαιζε τζαζ. Στη Λυών, μια κοπέλα παρέλαυνε έφιππη μέσα στη νύχτα, κάτω από βολές δακρυγόνων. Θα σας το πει η ίδια, γιατί με άλογο, γιατί εκείνη τη νύχτα, στις 24 του Μάη. Πρώτη σανίδα κάθετα στο οδόστρωμα. Κάποιος ρίχνεται στην αγκαλιά μου: “Το 'χουμε, το οδόφραγμά μας”. Να ψάξουμε όλα τα γιαπιά της γειτονιάς. Δεν είδα τίποτα, στη Χιροσίμα.* Έχοντας προβάλει τρέχα γύρευε από πού, ένα ύψωμα, και το λένε αυτό οδόφραγμα. Περνάς κι απ' τις δυο μεριές! Τουλάχιστον μπορεί να χρησιμεύει σαν βάθρο! Στην πρώτη γραμμή, κάποιοι ορεξάτοι νεαροί. Εμείς, οι κοπέλες, οι βολές μας δεν είχαν μεγάλη εμβέλεια... Δεν σπαταλάμε πυρομαχικά! Τα ετοιμάζαμε, για τους μαχητές. Κυκλοφορούσε κρασί και μαγειρεμένο φαγητό, αντλημένα απ' την πηγή. Α, αυτές οι μαγειρίσσες της επανάστασης! Καλό κρασί, αν πιστέψω την ετικέτα. Σέρβιρα τόσο, άραγε δοκίμασα; Ήρθαν νοσοκόμοι, ανάμεσά τους μερικοί φίλοι.

– Κ.Σ. : «Ωραία, υπήρξαν οδοφράγματα στη Λυών... Το βράδυ των οδοφραγμάτων, εγώ ξήλωνα το δρόμο... Φορούσα άσπρη πουκαμίσα και τζιν και πέταγα κομμάτια απ' την άσφαλτο στα CRS, στη Γέφυρα Λαφαγιέτ. Υπήρχε μια παιγνιδιάρικη πλευρά, βέβαια. Τώρα, όταν τα ξανασκεύομαι, συγκινούμαι με όλ' αυτά. Όμως έκλεισα το δικό μου Μάη '68 τότε, στις 24 του Μάη. Ο αδερφός κι ένας φίλος του ήρθαν να με ψάξουν στα οδοφράγματα και με κουβάλησαν, δια της βίας, στο σπίτι μου».

– Κ.Ο. : «Σε πήγανε σπίτι σου;».

– Κ.Σ. : «Βέβαια: είχαν εντολή από τους γονείς μου και την εποχή εκείνη, δεν ήμουν ακόμα ενήλικη το Μάη του '68. Η ενηλικίωση ήταν στα 21, εγώ ήμουν μόλις 17, επομένως: μπουμ-μπουμ-μπουμ».

– Κ.Ο. : «Δεν συμφωνούσαν μαζί σου;».

– Κ.Σ. : «Α, φοβόντουσαν! Οι γονείς μου φοβόντουσαν πάρα πολύ. Ήξεραν ότι ήμουν στα οδοφράγματα και ότι, όταν κάνω κάτι, το κάνω μέχρι τέλους. Λοιπόν, ήμουν στα οδοφράγματα και τροφοδοτούσα με κομμάτια από άσφαλτο τους φίλους για να τα πετάνε στα CRS».

– Κ.Ο. : «Εσύ, πέταγες;».

– Κ.Σ. : «Α, βέβαια, πέταξα κι εγώ. Μετά, έδινα στους άλλους να πετάνε. Κι αυτό τελείωσε, δεν ήθελα να φύγω, γι' αυτό χρειάστηκε να με πάρουν με το ζόρι –δυο

* Αναφορά στο φιλμ του Αλέν Ρενέ *Χιροσίμα αγάπη μου*. [Σημ. nem68]

άντρες, ψηλοί και μπρατσωμένοι– που με αρπάξανε από τα πόδια και τα χέρια και: κατευθείαν στο σπίτι. Είχα λυσοσάξει! Και στριφογύριζα και τους αντιστεκόμουνα. Ξέρεις, είχα κοτσίδα στα μαλλιά. Εκείνη τη χρονιά ένας τύπος μου είχε πει: θα ήθελα να κάνω το πορτρέτο σου γιατί μοιάζεις σα να βγήκες από πίνακα του Μποτιτσέλι. Και θυμάμαι ένα μόνο πράγμα: τα δάκρυα. Δάκρυα από τα δακρυγόνα. Έκλαιγα, έκλαιγα. Μου κυλούσε μαύρο στα μάγουλα –φορούσα πάντα ριμέλ– κι έβριζα συνέχεια αυτούς τους δύο, τους έλεγα: είστε αληθινοί φασισταράδες. Έτσι δεν τελείωσα το οδοφράγμα. Υπήρχαν οδοφράγματα παντού στους δρόμους. Στο Κουρ Λαφαγιέτ φωτιές, είχαν πυρπολήσει αυτοκίνητα κι είχε σειρά τα οδοφράγματα, μετά το Κουρ Λαφαγιέτ. Με γύρισαν λοιπόν στο σπίτι των γονιών μου, μανιασμένη...».

Περνάει ένα καμιόνι που έρχεται από την αποβάθρα. Από πότε βρισκόμαστε εκεί; Κι αυτή η μαύρη σειρά, με τα κράνη, μακριά; Για να φοβίσει, μονάχα; Στη μέση του λιμανιού;

Ένας άνθρωπος εμπιστοσύνης φωνάζει: «Οπισθοχώρηση στο πανεπιστήμιο». Απογοήτευση. Έχει τους λόγους του, προφανώς. Πάμε.

Και για να γιορταστεί αξιοπρεπώς, σ' ένα κοιτώνα που βιαστικά μπήκαν στρώματα –από ποιον; Πώς;– μια γυναίκα κι ένας άντρας αγκαλιάζονται, μετά τον ιδρώτα της μάχης. Η νύχτα του Μάη.

Ο ΚΑΙΡΟΣ ΤΩΝ ΚΕΡΑΣΙΩΝ

– Κ.Σ. : «Από τα οδοφράγματα –συγκεκριμένο γεγονός– έχω αρκετά ακριβείς αναμνήσεις. Είναι αλήθεια ότι η ανάμνηση που έχω είναι: εγώ μέσα στην αντάρα, με τα CRS, από τη μία, και μετά η αρπαγή στο σεράι. Και μετά, την επομένη, διαβάζουμε στις εφημερίδες για το φόνο του επιθεωρητή, στη γέφυρα Λαφαγιέτ.»

– Κ.Ο. : «Μας αναστάτωσε αυτή η ιστορία, δεν την πιστέψαμε».

– Κ.Σ. : «Ναι, γιατί τώρα που υπήρχε νεκρός, το παιγνίδι έπαιρνε δραματική τροπή».

– Κ.Ο. : «Το αντιμετωπίσαμε με δυσπιστία».

– Κ.Σ. : «Το θάνατο ναι, αλλά το γεγονός ότι υπήρχαν υπεύθυνοι όχι».

– Κ.Ο. : «Μυριστήκαμε αμέσως το μπέρδεμα».

– Κ.Σ. : «Για μας, το ότι πέθανε ήταν λυπηρό. Όπως και να 'χει, ας μην έκανε αυτή τη βρώμικη δουλειά. Επιχειρηματολογήσαμε σαν φανατικοί».

– Κ.Ο. : «Βία ήταν ακόμα κι η καθημερινή ζωή».

– Κ.Σ. : «Ναι, ήταν η καθημερινή ζωή. Κι έπειτα: η βία δεν ήταν απαραίτητα κακή. Ήταν κακή όταν ήταν απ' την κακή πλευρά, αλλά δεν ήταν καθατή κακή. Κάτι τέτοια θυμάμαι να λέμε. Υπήρχαν και καλές περιπτώσεις βίας. Σίγουρα όμως όχι η βία του μεγάλου κεφαλαίου!» (γέλια).

Μετά τις 24 του Μάη, όλα τρέχουν γρήγορα. Γίνονται αντίποινα ενάντια στον τοπικό τύπο: κάηκαν στοίβες με εφημερίδες μπροστά στον κεντρικό σταθμό, σε διαμαρτυρία για κάποια αισχρά άρθρα. Υπήρξε σκλήρυνση της νομικής σχολής, πιστής στην παρισινή Νομική της Ασάς».

– Κ.Σ. : «Είχε γίνει κατάληψη στη νομική. Οι φοιτητές της νομικής έδιναν κανονικά εξετάσεις. Υπήρχε κατάληψη κι εμείς πετούσαμε τις κόλλες τους από το ύψος του δεύτερου ορόφου. Κι είχαμε μασκαρευτεί με στολές νομοδιδάσκαλων κάτω από τις αποδοκιμασίες των φοιτητών της νομικής. Φωνάζανε: “Ιεροσυλία! Το καταλαβαίνετε; Φοράτε το ένδυμα των αγαπητών μας καθηγητών”. Κι εμείς ξεκαρδιζόμαστε στα γέλια».

Μετά έγινε στο Παρίσι το συντονιστικό των Μαθητικών Επιτροπών Δράσης όλης της χώρας. Η Κλερ πήγε. Εγώ δεν έχω καμία ανάμνηση. Πήγα κι ήρθα, τουλάχιστον μια φορά, στη Σορβόνη. Για να γυρέψω υλικό, δίχως άλλο. Αόριστη ανάμνηση από τα τραπεζάκια, ο καθένας το δικό του. Σημαίες. Μέσα σ' αυτό το λαβύρινθο ως την επιτροπή που αναζητούσαμε. Οι Κατανγκέζοι. Ήξερα ότι είχε βιαστεί μια κοπέλα.

– Κ.Σ. : «Πήγα λοιπόν στο Παρίσι. Θυμάμαι το εξής: στη Μαθητική Επιτροπή Δράσης υπήρχαν κομμουνιστές, υπήρχαν αναρχικοί, υπήρχε 22 Μάρτη. Δηλαδή αναρχικοί-22 Μάρτη: θυμάμαι ότι πήρα το λόγο, όρθια πάνω σ' ένα τραπέζι και είπα: “Πρέπει να κάψουμε τους ελέγχους επιδόσεων”, με τους αναρχικούς και την 22 Μάρτη να επευφημούν και τους κομμουνιστές να γιουχάρουν. Δεν ξέρω πια σε ποιο σχολείο έγινε αυτό, ή στο πανεπιστήμιο. Μάζωξη των CAL σε εθνικό επίπεδο. Τρελός κόσμος. Και θυμάμαι αυτή την παρέμβαση, όρθια πάνω σ' ένα τραπέζι, να με χειροκροτούν οι τύποι από την 22 Μάρτη και οι αναρχικοί. Και ήμουν εκεί: Πρέπει να κάψουμε τους ελέγχους επιδόσεων! Είχα φύγει, με το τρένο χωρίς εισιτήριο, μαζί με τον τότε φίλο μου».

Μετά, έπρεπε να αφήσω το πανεπιστήμιο. Το πλήθος είχε αραιώσει. Με πλάκωνε ένα άγχος που το είχα ήδη ξαναιώσει. Ήταν τότε που έπρεπε, ένα χρόνο πριν, να πάρω το αεροπλάνο της επιστροφής. Να γυρίσω στο σπίτι; Σε καμία περίπτωση.

Πήγα σε μια κοντινή εξοχή. Οι κερασιές της παιδικής μου ηλικίας ήταν στις δόξες τους. Μάζεψα καφάσια. Κεράσια για τους «τριμάρ»,* τους τελευταίους καταληψίες της Αποβάθρας. Πράγματι ταιριαστό, «η εποχή των κερασιών». Δεν ήξερα τότε ότι αυτό το μοιρολόι που τραγουδούσε η γιαγιά μου δεν ήταν από κάποιο βαριετέ του μεσοπολέμου. Ήταν η πένθιμη καμπάνα για την Κομμούνια.

Κεράσια για τους αλήτες. Σε ευλαβική ανάμνηση, μπορώ να πω ότι παιδεύτηκα γι' αυτούς, από τους οποίους έπρεπε να χωριστώ, με τους οποίους δεν θέλαμε να χωριστούμε. Να τους βάζω στο φοιτητικό εστιατόριο, στη διάρκεια του Μάη, ήταν εύκολο. Μετά όμως; Έπρεπε να διαλέξω και δεν μπορούσα.

Ο εραστής μου του Μάη μού πρόσφερε διέξοδο. Και βρέθηκα σ' αυτόν τον υπέρτατο τόπο, άντρο της επανάστασης.

Ο Φαρόα Σάντερς έπαιζε το *Japan*.

Μπήκα σ' αυτό τον υπέρτατο τόπο, φοβισμένη. Στο βαθούλωμα ενός κρεβατιού, περίμενα. Γιατί δεν ριχνόταν στην αγκαλιά μου, εκεί, αμέσως; Ο άνθρωπος, στην άκρη, διάβαζε τις *Εννιά θέσεις της αριστερής αντιπολίτευσης*. Αλεξάντρα Κολοντάι, είπε. Δεν ήταν όμως η Κολοντάι, ήταν ο Φρανσουά Φουρκέ, η FGERI (Fédération des groupes d'études et de recherches institutionnelles). Αργότερα, πολύ αργότερα, δίδαξα Κολοντάι στους φοιτητές, σ' ένα πανεπιστήμιο νέο και συγυρισμένο.

Η ΑΝΟΜΟΛΟΓΗΤΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Το ξέραμε, εγώ τουλάχιστον το ήξερα, ότι είχαμε χάσει το Μάη. Ότι αυτό δεν θα ξαναερχόταν ποτέ πια. Είχε τελειώσει. Ότι ήταν για τη ζωή. Το ξέραμε, τον Ιούνιο.

Ένα σύνθημα στον τοίχο έλεγε: «ΦΕΤΟΣ ΜΗΝ ΠΑΤΕ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ».

* «Αλητόβιου». [Σημ. nem68]

Είχαμε επιχειρήσει ένα περίπλοο. Σιγά-σιγά, απομακρυνόμαστε. Δέχτηκα να φύγω από την πόλη. Με την Κλερ. Με άλλους.

Είχε έρθει ο καιρός των αναγνώσεων. Στη διάρκεια του Μάη, διάβαζα μόνο προκηρύξεις και τον τύπο του Μάη, το *L'Enragé*, την *Action*. Τυπώναμε απίστευτες ποσότητες χαρτιού στο τυπογραφείο.

– Κ.Σ. : «Για μένα, ο Μάης του '68 σημαίνει *Δράση-Σκέψου-Οργανώσου*».

Η Κλερ δεν θυμόταν ότι είχαμε τυπώσει αυτό το κείμενο σε μπροσούρα. Στις αρχές του Ιούνη και με την υπογραφή Ζαν-Μαρκ Κουντρέ. Ξανακοίταξα το κείμενο αυτό πριν λίγο, είναι ένα καλό κείμενο για το Μάη. Υπάρχει στο *Η ρωγμή*, των Λεφόρ, Μορέν, Καστοριάδη (αλλιώς Κουντρέ). Μετά, τα βιβλία πλημμύρισαν την αγορά.

Τον Ιούνη, ανακάλυψα τα τετράδια της Θεσμικής Παιδαγωγικής. Μετά την *Κοινωνία του θεάματος*. Όλος ο κόσμος μιλούσε για τον Ράιχ, η τελευταία έκδοση της *Λειτουργίας του οργανισμού* είχε εξαντληθεί. Τον Ιούλιο ήταν *Οι φύλακες σκύλοι*, αυτό ήταν εντυπωσιακό, για τους μαθητές. Και μέσα στο χαμό *Άντεν Αραβία*. Ήθελα να πάω στο Άντεν, δεν περνούσε αυτή η χρονιά.

Φύγαμε παρέα. Για να νιώθουμε πιο ζεστά. Δέκα, ίσως δεκαπέντε. Υπήρχαν γέλια αλλά υπήρχε και πίκρα. Σεβέν, Σεντ-Ιπολίτ-ντυ-Φορ, κάποια 14η Ιουλίου. Γκουργκάς, απ' όπου θα μποϊκοτάραμε το φεστιβάλ της Αβινιόν, με το Living Theater. Αναρχικό κάμπινγκ στο Λαντ. Λα Μπορντ.

Ροκ, κατάμαυρο. Ροκ, όλο μπλε μέσα στο μαύρο ράσο του. Ξανά Λα Μπορντ.

Ένας συγγραφέας από την Επιτροπή Δράσης Συγγραφέων της Σορβόνης, αργότερα, το ονόμασε αυτό: *Η Ανομολόγητη Κοινότητα*.¹⁰

Τίποτα δεν είναι πιο δύσκολο να οριστεί από την έννοια της ανομολόγητης κοινότητας. Είναι έννοια, καθότι δεν υπάρχει πολιτική πραγματικότητα δίχως αυτή. Δεν είναι έννοια, ως προς το ότι στηρίζεται στη συγκίνηση της καρδιάς και στις παρορμήσεις του σώματος. Οι οποίες, πέρα από την αναφορά των αρχών τους, δεν μπορούν να συνοψιστούν. Δεν μπορούν να γίνουν συνταγή.

Θα προσπαθήσω να συλλαβίσω κάτι, πάνω σ' ένα σχόλιο του Μορίς Μπλανσό.

Η ανομολόγητη κοινότητα, ο τίτλος τού ανήκει, εκτείνεται από την αρνητική κοινότητα ως την κοινότητα των εραστών. Το αρνητικό προηγείται του κομμουνισμού: «Κομμουνισμός, κοινότητα [communauté]: τέτοιοι όροι είναι σαφώς όροι, στο μέτρο που η ιστορία, οι μεγαλειώδεις απογοητεύσεις της ιστορίας μάς τους κάνουν γνωστές σ' ένα φόντο καταστροφής που εκτείνεται πέρα απ' τα ερείπια».

Όσο για την κοινοτιστική ανάγκη, μάς έρχεται απ' τον Μπατάιγ: «Στη βάση κάθε όντος, υπάρχει μια αρχή ανεπάρκειας», είναι η αρχή της μη πληρότητας. Το κοινοτιστικό έδαφος ακολουθεί τη διαδρομή της κοινώνησης. «Συγχωνευτική ολοκλήρωση μέσα σε κάποια συλλογική υπόσταση», σύμφωνα με τον ορισμό του Ζ. Λ. Νανσί – του θανάτου του άλλου: «Δεν θα μπορούσε να υπάρξει κοινότητα αν δεν ήταν κοινό το πρώτο και τελευταίο συμβάν που, στον καθένα, διακόπτει τη δυνατότητά του να είναι». Όμως, το έδαφος αυτό εκτείνεται εφραπτόμενο στη διαδρομή της γραφής: «δώρο του λόγου, δωρεά με καθαρή απώλεια, αποτυχία. Η κοινότητα, μέσα στην αποτυχία της, συνδέεται με ένα ορισμένο είδος γραφής».

Μια τέτοια κοινότητα λέγεται «Ακέφαλη»*: «όσοι συμμετείχαν δεν είναι σίγουροι ότι πήραν μέρος». Σχετίζεται με τη θυσία και την εγκατάλειψη. «Ορίστε η θυσία που θεμελιώνει την κοινότητα ξεκάνοντάς την, αποδίδοντάς την στον διατάκτη χρόνο που δεν επιτρέπει, ούτε σε εκείνους που δίνονται σ' αυτήν, καμία μορφή

¹⁰ Maurice Blanchot, *La Communauté inavouable*, Éditions de Minuit, Δεκέμβριος 1983.

* «Acéphale» λεγόταν η περιφημη μυστική εταιρεία που ίδρυσε ο Ζορζ Μπατάιγ, στην προσπάθειά του για «αναζωπύρωση του ιερού». [Σημ. nem68]

παρουσίας και αποβάλλοντάς την έτσι στη μοναξιά που, αντί να τους προστατέψει, τους διασκορπίζει ή διαλύεται, χωρίς να ξαναβρίσκονται οι ίδιοι ή μαζί».

Όσο για την εσωτερική εμπειρία: «Θα ήταν δελεαστικό και παραπλανητικό να ψάξουμε στην εσωτερική εμπειρία την υποκατάσταση και την προέκταση εκείνου που δεν μπόρεσε να συμβεί, έστω σαν απόπειρα, μέσα στην ακέφαλη κοινότητα».

Είναι το μοίρασμα του μυστικού: «το σημάδι αυτού που υπερυψώνει την κοινότητα».

Η φιλολογική κοινότητα είναι, πάλι σύμφωνα με τον Μπατάιγ, αυτή η «κοινότητα εκείνων που δεν έχουν κοινότητα».

Η αρνητική κοινότητα ολοκληρώνεται με την καρδιά ή το νόμο: «μοναξιά που η κοινότητα δεν προορίζεται να θεραπεύσει ούτε να προστατέψει, αλλά να εκθέσει σε αυτήν. Απομένει η κοινότητα των Εραστών: «όπου δεν υπάρχει ούτε μοιρασμένη σχέση ούτε συγκεκριμένοι εραστές», «είναι η εκκεντρικότητα της κοινότητας».

Ο Μάης του '68, μια εκρηκτική επικοινωνία, λέει ο Μπλανσό, «ανοίγει με τον πρώτο τυχόντα», «χωρίς σχέδιο». Αντίθετα με τις παραδοσιακές επαναστάσεις (δεν ήταν ούτε Ηλύσια ούτε Βαστίλη), ήταν είναι-μαζί και ελευθερία του λόγου, κοινή παρουσία αγνοώντας τα όριά της, πολιτική μέσω της απάρνησης να αποκλείσει οτιδήποτε, το άμεσο οικουμενικό. Παρουσία του λαού, καταχρηστική λέξη: είναι εκεί, δεν είναι εκεί: κι αυτό είναι που γίνεται επίφοβο για τους κατόχους μιας εξουσίας που δεν τον αναγνωρίζει, καθώς δεν αφήνεται να κατανοηθεί - διάλυση και επανεπινοήση, ο νόμος δεν μπορεί να τον οριοθετήσει.

Ο κόσμος των εραστών είναι αυτή η «ακοινώνητη κοινωνία που φτιάχνουν οι φίλοι και τα ζευγάρια». Γύρω από την *Αρρώστια του Θανάτου* (της Μ. Ντ., μιας άλλης της Επιτροπής Δράσης Συγγραφέων της Σορβόνης), ηθική και έρωτας, παραδοσιακή κοινότητα, αιρετή κοινότητα, «παρορμητικά κινήματα που καλούνται να απαξιώσουν τον κόσμο».

Έρχεται η καταστροφή της κοινωνίας, απάθεια: η κοινότητα των εραστών έχει σαν ουσιαστικό σκοπό της την καταστροφή της κοινωνίας – η απάθεια είναι ένας μη τόπος, η πυράκτωση του ανεπαίσθητου.

Το απολύτως θηλυκό και η ομοφυλοφιλία είναι: «ο χλευασμός του απατηλού ενώ η κοινότητα διαλύεται».

Η ανομολόγητη κοινότητα θα ήταν εκεί που, για να σιωπήσεις, πρέπει να μιλήσεις. «Αλλά με τι είδους λόγια;».

Ορίστε μία από τις ερωτήσεις που ο Μορίς Μπλανσό «εμπιστεύεται σε άλλους, λιγότερο για να την απαντήσουν και περισσότερο για να την κουβαλήσουν και ίσως για να την επεκτείνουν. Έτσι θα βρεθεί ότι έχει επίσης δεσμευτικό πολιτικό νόημα και ότι δεν μας επιτρέπει να αδιαφορήσουμε, ανάμεσα σε εκείνο που ονομάζουμε έργο και εκείνο που ονομάζουμε απραξία».

Γιατί δεν αρκούν απλώς τα συμβάντα, τα γεγονότα: σε ποια ώρα, σε ποιο εργοστάσιο καλεί το κατελιημμένο κέντρο του πανεπιστημίου και ζητάει ενίσχυση δύο φοιτητές για συζήτηση. Το τάδε εργοστάσιο απεργεί. Αδερφικούς χαιρετισμούς στους συντρόφους φοιτητές που αγωνίζονται! Αυτό μ' ενδιαφέρει, θέλω να ξέρω κι αυτά τα γεγονότα επίσης. Κυρίως όμως, δεν θέλω να μου ανασυστήσουν ένα Μάη καλογουαλισμένο κι εμφανίσιμο, θέλω να διατηρήσω την αγριότητα του Μάη και την κακοφωνία του '68. Αυτό μας αναστάτωσε αρκετά, παρά τις μεγάλες προσπάθειες για συντονισμό νύχτα-μέρα, αυτές οι ασυνάρτητες συνεκτικότητες του Μάη. Το ότι ξέφευγε απ' όλες τις μεριές, ότι όσο κι αν ακολουθούσαν τους τυφλοσύρτες τους οι αφοσιωμένοι αγωνιστές, αυτό ήταν ακατάλληλο. Το ότι μας ξανασέρβιραν ξεπερασμένες φρασεολογίες, ώστε (ήταν συνετό) να καταλάβουν πού βρίσκονταν οι ίδιοι. Κανείς δεν καταλάβαινε πού βρίσκεται με τα αλλοτινά τους κείμενα.

Κάτι που δεν σημαίνει ότι έλειπε η κατανόηση.

Για πολύ-πολύ καιρό έχασα τα πάντα από το Μάη. Την ευφύια του Μάη. Το ότι είχε συμβεί, ήταν κούφια λέξη.

Ο δικαστής με ρώτησε: «Λοιπόν, πείτε μας, πώς ήταν». Σκέφτομαι τον Λακάν, την πρόθεση των αναλυτριών: «Λοιπόν, πείτε μας, ε, τι είναι η Γυναίκα»!

Αλλά πώς να εξηγήσεις την ευτυχία του Μάη σ' ένα κακουργοδικείο;

Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΑΠΟΔΟΜΗΣΗΣ

Το ενδιαφέρον του Μάη είναι καταρχήν η αποδόμηση. Αποδόμηση των εδαφών του πολιτικού. Οι πατενταρισμένοι αγωνιστές από τα χρόνια της UEC και οι παλιοί αναρχικοί αγωνιστές, όλ' αυτά τα προγενέστερα του Μάη ρεύματα, κι ας ήταν στην εποχή τους στην πρώτη γραμμή, όπως οι καταστασιακοί: οι πάντες έχασαν τα σημεία αναφοράς τους. Εκείνοι της δεκαετίας του '60 είχαν, τη στιγμή εκείνη, δύο αντίρροπες αντιδράσεις: οι μεν καταφύγανε στο γνωστό, προσπάθησαν να σώσουν την οργάνωσή τους. Οι άλλοι ανοίχτηκαν στο άγνωστο. Ξεπερασμένοι από την επιτυχία και τη δημοφιλία του κινήματος, οι αγωνιστές πέρασαν δύσκολες ώρες. Έπρεπε να ισορροπούν στην κορυφή του κύματος, φορτωμένοι με παρωχημένα εργαλεία.

Δεν ίσχυε αυτό για τους μαθητές. Η CAL είχε μια προΐστορία ενός ή δύο χρόνων πριν το Μάη: εκείνη η ομάδα της JCR, η μόνη που έμεινε ορατή πέρα από τα γεγονότα. Αλλά υπήρχε κυρίως μια ιστορία το Μάη, κάποια μέρα εμφανίστηκαν οι UN-CAL.* Υπάρχει κάποιος κάπου που θα χαράξει τις αδρές γραμμές του κινήματος των μαθητών. Όχι εγώ.

Όποια κι αν ήταν τα ετερόκλητα δάνεια των μαθητών, η πρώτη έγνοια τους ήταν η αυθεντία.

Από εδώ που βρισκόμαστε δεν διακρίνεται και τόσο καλά, όμως εκείνο που ονομαζόταν τότε σχολείο-στρατώνας, και που έγινε συνηθισμένη έννοια μετά το πανοπτικό του Φουκό και τη δεκαετία του '70, δεν ήταν καθόλου αυτονόητα τέτοιο, τότε.

Η κριτική της αυθεντίας ξεκινώντας από το λύκειο έθετε σε αμφισβήτηση το στάτους του ανήλικου, καθώς η νομική ενηλικίωση ερχόταν τότε στα 21 και οι περιορισμοί, μέχρι να πάρεις το απολυτήριο, ήταν ιδιαίτερα αυστηροί από κάθε άποψη.

Δεν υπήρξε κάποια έμφυλη ιδιαιτερότητα το Μάη: όλοι είμαστε ανήλικοι, αγόρια και κορίτσια. Όμως το καθεστώς ανήλικου των κοριτσιών ήταν ιδιαίτερα βαρύ, και αν λέγαμε απλώς ότι ήταν διπλά ανήλικες πάλι λίγο θα ήταν.

– Κ.Ο. : «Και από γυναίκες, το '68, υπήρχαν πολλές; Θυμάσαι την εικόνα γυναικών, κοριτσιών;».

– Κ.Σ. : «Λοιπόν, εγώ θυμάμαι ότι υπήρχαν πολλές κοπέλες: όταν σκέφτομαι το κίνημα των Μαθητικών Επιτροπών Δράσης, μου έρχεται στο νου ένα πλήθος κορίτσια. Αλλά υπήρχαν και αγόρια, φυσικά. Τα αγόρια ήταν φυσικά εκεί και κάνανε τα δικά τους. Υπήρχε όμως ήδη μια μαγιά».

Ο Μάης ήταν μικτό κίνημα. Όπως σήμερα οι Beurs,** οι φοιτητές και οι μαθητές του '86.

* Union Nationale CAL (μαθητικές επιτροπές δράσης ελεγχόμενες από τους κομμουνιστές). [Σημ. nem68]

** Αργκοτικός νεολογισμός (*a-ra-beu>beu-ra-a>beur*), εμφανίζεται στη δεκαετία του '80 και αναφέρεται στους νεαρούς γάλλους με βορειοαφρικάνικη καταγωγή. [Σημ. nem68]

Αργότερα, οι αναλυτές επικεντρώθηκαν συχνά στην ανάδυση της νεολαίας σαν καταναλωτικής ομάδας (στο πνεύμα των ΗΠΑ). Αλλά η ανάγνωση της εποχής δεν εστίαζε εκεί. Εστίαζε στην οικογένεια σαν πεδίο αυθεντίας και στο σχολείο σαν τόπο πειθάρχησης.

Ορίζαμε το στάτους μας όχι κοιτώντας το μέλλον αλλά κοιτώντας το παρόν. Δεν είχαμε μέλλον και διόλου δεν μας ένοιαζε. Το λιγότερο που θα μπορούσα να πω είναι ότι το να αναλογιστούμε την επαύριο που θα μας απογοήτευε ήταν η τελευταία έγνοια μας. Υπάρχει εδώ ένα σημείο διαχωρισμού στις απώτερες νοηματοδοτήσεις του Μάη, ανάμεσα σε κείνους που ακολουθούν στρατηγικές μέλλοντος, διαρρύθμισης κι εκείνους που ακολουθούν στρατηγικές ρήξης. Γύρω από αυτές τις διχογνωμίες, εκφράστηκαν βίαιες αντιπαραθέσεις για τις οποίες μπορούμε να αναρωτηθούμε, είκοσι χρόνια μετά. Θα είχα να πω σχετικά.

Οι μαθητές ήταν ανήλικοι. Ήταν το πολιτικό μη-στάτους τους. Ήταν παιδιά. Δεν είχαμε σπουδαία πράγματα να σκεφτούμε γι' αυτή την απαλλοτρίωση των ζωών μας, όπως λέγαμε τότε. Δεν ήταν παράξενο που το μαθητικό κίνημα ήταν μαζικά αντιαυταρχικό. Ορίζονταν καταρχήν από την κυριαρχία που ασκείτο εναντίον τους. Το ότι έδωσε λόγο και χώρο σ' αυτό το στάτους ήταν ένα σπουδαίο πράγμα του Μάη.

Η Κριστιάν Ροσφόρ δεν είχε γράψει ακόμα τη σειρά της για τα μικρά παιδιά του αιώνα. Είχε γράψει το *Ένα τριαντάφυλλο για τον Μόρισον*, δυο χρόνια νωρίτερα. Είχαμε τη *Ζαζί στο μετρό*, από την ανατρεπτική πλευρά. Αυτά ήταν λίγο-πολύ όλα. Ο Μπίλι δε Κιντ* ήταν σίγουρα το καλύτερο ριμέικ της Ζαζί μετά το '68: μπορούμε να αποτιμήσουμε την απόσταση που διανύθηκε. Στη λογοτεχνία άνθιζε η παιδευτική εκδοχή που αφορούσε κοριτσάκια: *Λολίτα*. Και η ομοφυλόφιλη εκδοχή που αφορούσε και τα δυο φύλα: αυτό το απέραντο περιβόλι των εσωτερικών σχολείων.

Εκείνος ο μεσαίωνας απ' όπου ερχόμασταν έχει ξεχαστεί. Κι εκείνος ο βοναπαρτισμός στη διοίκηση των ατόμων. Τα παιδιά δεν ήταν ακόμα πρόσωπα. Έγιναν μόνο μετά τη νομιμοποίηση της έκτρωσης κι ακόμα αργότερα, κάτω από την ώθηση του «Αφήστε τα να ζήσουν». Υπήρχε υλικό για να θεριέψει ένα μαθητικό κίνημα. Δεν ξέρω γιατί έμεινε στη σκιά, με εξαίρεση ένα τεύχος του *Partisans*.¹¹

Οι σπάνιοι πατενταρισμένοι αγωνιστές στα λύκεια πριν το '68 δεν βάραιναν καθόλου σε σχέση με το έργο της CAL κατά τη διάρκεια του Μάη και έπρεπε να είναι κανείς λυσσασμένος για να προχωρήσει στη διάλυση των ιδιαίτερων κριτηρίων όπως η ηλικία. Για την αγάπη της λύσσας, μπορούσαμε να βρούμε κοινές υποθέσεις. Η αριστεριστική γλώσσα ήταν ακατάλληλη. Προερχόταν από τον επιστημονικό μαρξισμό, με τις ταυτότητες ισοπεδωμένες κάτω από την κυριαρχία ενός οικονομισμού που έστελνε τους μαθητές σε «δευτερεύοντα» μέτωπα. Οι σεξουαλικές ταυτότητες, ή οι πολιτισμικές, δεν ήρθαν στο προσκήνιο το Μάη. Η νεότητα, ναι. Για ορισμένους δεν άργησε να παγιωθεί σε δόγμα. Στη διάρκεια του Μάη, βρισκόμασταν στην ταραχώδη επεξεργασία εκείνου που έγινε το: «Ούτε γέροι ούτε αφέντες».*

Γι' αυτό το μαθητικό κίνημα είναι τόσο ενδεικτικό για το Μάη. Ο κόσμος του φοιτητικού Κινήματος 22 Μάρτη είχε πριν το Μάη κάποιο προβάδισμα και λίγα

* *Pat Garrett and Billy the Kid*, ταινία του Σαμ Πέκινπα (1973). [Σημ. nem68]

¹¹ *Revue Partisans*, 1969, Éditions Maspéro, «Le mouvement lycéen».

* Παιγνιδιάρικη παραλλαγή του πασίγνωστου «Ούτε Θεός ούτε Αφέντης» (Ni Dieu ni maître), με αναφορά στο *Ni vieux ni maîtres, guide à l'usage des 10-18 ans*, των Claude Guillon και Yves Le Bonniec (εκδόσεις Alain Moreau, 1979). [Σημ. nem68]

χρονάκια παραπάνω, με μεγάλες συνέπειες. Ο Αντουάν ντε Γκοντμάρ* προσπάθησε να πει κάτι επ' αυτού.

Υπήρξε η τέχνη του παιγνιδιού. Ήταν η απάντηση στο καθεστώς ανηλίκου της εποχής. Και η ανάγκη μιας κριτικής που απλωνόταν στο εξής παντού, στο ιδιωτικό όπως και στο δημόσιο. Κάτι στο οποίο ήταν ανάμεσα στους πρωτοπόρους των μετά το 1968 κινημάτων. Ήταν αυτή η υπόσταση-μη-υπόσταση που τους ωθούσε εκεί. Οι μαθητές ζούσαν μαζί με τις οικογένειές τους, όπου έριχναν λάδι στη φωτιά, όλοι τους. Και η τακτοποίηση των προγενέστερων λογαριασμών που σχετίζονταν με τα λεγόμενα ζητήματα της εφηβείας, με μια ενοχλητική έπαρση, έγιναν συλλογική υπόθεση. Οι γονείς ήταν ξεχωριστή ομάδα και ήταν εχθροί. Οι οποίοι δεν είχαν ποτέ θεωρήσει τα βλαστάρια τους παρά μόνο με όρους αγαθών, οικιακότητας και κτήσης. Σχεδόν ρωμαϊκό δίκαιο: κάτι που μας έδωσε μια εξέγερση δούλων. Γι' αυτό δώσαμε, αμέσως μετά το Μάη, ιδιαίτερη προσοχή στις ελευθεριακές παιδαγωγικές. Τις ακολουθούσαμε κατά γράμμα, τόσο στις Θεσμικές Έρευνες όσο και στις αντιαυταρχικές εμπειρίες της Kommune 1 και 2 του Βερολίνου. Ότι όριζε την οικογένεια ως τόπο υποδούλωσης του παιδιού έγινε δικό μας. Από εκεί, μια γενεαλογία του πολιτικού που στράφηκε μάλλον προς το Νταντά και την ομάδα του Grand Jeu παρά προς τον σουρεαλισμό, προς τον Σπάρτακο και τη Βαϊμάρη, αυτή τη δημοκρατία των εξεγερμένων γιων. Οι κόρες δεν είχαν βρει θέση σε τούτο τον κόσμο: αυτό θα ήταν έργο των επερχόμενων καιρών, γιατί διαθέταμε ελάχιστα ώστε να προσφέρουμε μια υπόσταση στις κόρες: την Άννα Φρανκ, την Ιφιγένεια, την Αντιγόνη, τίποτα απ' αυτά δεν ήταν εύθυμο. Η Άννα Φρανκ ήταν ασφαλώς το αντίτιμο της γραφής. Και η Αντιγόνη, το πολιτικό καθεαυτό. Ο Τζορτζ Στάινερ δεν της είχε αφιερώσει ακόμα τις ομορφότερες σελίδες του, όμως το Living Theater της έδωσε την πιο όμορφη φωνή. Αμερικανίδες φεμινίστριες έβαλαν το χεράκι τους, αυτές που διέθεταν ήδη τις «WOMAN REBELL: NO GODS NO MASTERS» στην αρχή του αιώνα, στην Πόλη όλων των απαρχών.

Το αποτέλεσμα, προς το παρόν, είναι ότι οι μαθητές είναι οι λησμονημένοι του Μάη, αυτοί που δεν είχαν πια κάποια δομή μετά το Μάη. Αυτοί που δεν προέρχονταν από προγενέστερες οργανώσεις, δεν είχαν λόγο να πάνε σε οργανώσεις μετά. Όσο για τους νεοφερμένους, μπορούσαν πάντα να κάνουν τη διαδρομή του αγωνιστή από μόνοι τους: για το σύνολό τους, δεν υπήρχε τίποτα που να τους περιμένει.

Έτσι, οι ανήλικοι του Μάη είχαν με τους μεγαλύτερούς τους διαφορές που μπορούμε να τις συσχετίσουμε με την ηλικία. Οι μεν τελείωναν τις σπουδές τους, οι δε μόλις τις άρχιζαν. Οι μεν είχαν φτιάξει την ερωτική και σεξουαλική ζωή τους, οι δε μόλις την ξεκινούσαν. Όσο κι αν έτρεφαν όλοι τους εναλλακτικά σχέδια, οι μεν ήταν έτοιμοι να τα υλοποιήσουν, οι δε όχι. Ήμασταν πολύ νέοι, είχαμε χάσει τα πάντα –το Μάη– και είχαμε τη ζωή μπροστά μας. Μια ζωή που προμήνυε πλήξη, σύμφωνα με την ορολογία της εποχής.

Οι εναλλακτικές απαιτούσαν ένα μίνιμουμ προβολής στο μέλλον: εμείς δεν το διαθέταμε. Οι κοινότητες, για παράδειγμα: χρειάζονταν κάποιο μίνιμουμ οργάνωσης, σοβαρότητας, πειθαρχίας, πόρων κλπ – μας έλειπαν όλα. Τα περιοδικά παρομοίως απαιτούσαν συνέχεια, οικειοποίηση του οργάνου, του λόγου και της γραφής. Αυτές οι σχηματοποιήσεις σήμαιναν ότι αντιλαμβανόμαστε πως είχαμε να οικοδομήσουμε ένα παρόν. Είχαμε να εξερευνήσουμε έναν αχανή κόσμο, για να ζήσουμε χωρίς νεκρό χρόνο, αν όχι για να απολαύσουμε δίχως εμπόδια.¹² Ορισμένοι έτρεχαν πίσω από τα επιτεύγματα άλλων. Ήμασταν περαστικοί στα πάντα, παρόλο που αλλάξαμε τον

* Μασικός το Μάη στα 17 του, στη συνέχεια δημοσιογράφος, διευθυντής σύνταξης στη Λιμπερασιόν και σκηνοθέτης. [Σημ. nem68]

¹² Κλείνοντας το μάτι στον Βανεγκέμ.

κόσμο, όπως και άλλα, χωρίς να αφήσουμε χειροπιαστά ίχνη. Αναδιπλωθήκαμε στις προτεραιότητες του βιωμένου. Η Ζωή ήταν, από μόνη της, απόλυτη προτεραιότητα. Χρειαζόμαστε χρόνο και καταβροχθίζαμε τον χρόνο ολόενα και πιο λαίμαργα όσο γινόταν φανερό ότι είχαμε χάσει μια για πάντα το Μάη.

Ο νομαδισμός ήταν η υπέρτατη επιθυμία, ταξιδιάρηδες, Gypsy band. Έτσι η μουσική, η τζαζ πριν τη ροκ, οι μαύροι πριν τις γυναίκες, η σεξουαλική επανάσταση πριν την πολιτική των φύλων, σαν άμεση συνέπεια της απόρριψης της ιδιοκτησίας, βρήκαν τη θέση τους στα Μετά-το-Μάη.

Οι ιδιαιτερότητες του Μάη έλαμψαν πέρα από τα όρια της σύντομης διάρκειας. Κοντολογίς, η κοινωνία ήταν αρχαϊκή. Για τους μεγαλύτερους του Μάη, έπαψε να είναι – οι γιάπηδες βάλθηκαν να την εκσυγχρονίσουν και οι των μεσαίων τάξεων ανέτρεψαν τους ενδιάμεσους διαχωρισμούς.

Για τους ανήλικους του Μάη, η κοινωνία παρέμενε αρχαϊκή, για τα κορίτσια πολύ περισσότερο απ' ό,τι για τα αγόρια. Παρέμενε έτσι. Τίποτα όπου να βρίσκεις τον εαυτό σου. Καταστασιακοί στράφηκαν στις τέχνες και στις μόδες. Εναλλακτικοί οικοδόμησαν εναλλακτικές κατά τα μέτρα τους – και με επιτυχία. Όχι όμως εμείς, τα κορίτσια του Μάη.

Αργότερα, πολύ αργότερα, γίναμε το κίνημα των γυναικών. Για μένα είναι μια ιστορία από αλλού, μακριά, πολύ μακριά από το Μάη.

Έπρεπε να αποδεχτούμε να οπισθοχωρήσουμε για να κάνουμε κάτι με το Μάη. Εκείνοι που δεν είχαν τελειώσει με τις αποδομήσεις έμειναν πίσω. Έτσι ώστε το παρελθόν παραμένει ανολοκλήρωτο με την ιδέα μιας διαδοχής από ήττες, αποστερήσεις και απαλλοτριώσεις. Ήττα στην επιστροφή του ειδικού-πολιτικού, αντίθετου με το τότε όλο-πολιτικό, ήττα στην επιστροφή του ιδιωτικού, αντίθετου με το αλλοτινό δημόσιο, ήττα στην επιστροφή του προσωπικού, αντίθετου με το συλλογικό εκείνης της εποχής. Ένα κρεσέντο περιορισμών.

Ήττα, επομένως, της επιθυμίας για χειραφέτηση, που ήταν ο Μάης. Μια ολοσχερής πολιτική ήττα. Ο θρίαμβος της καθαρής ανοχής.¹³ Η υποταγή μέσω του καταναγκασμού –των πραγμάτων– ίσως – και σίγουρα όχι από ελεύθερη βούληση.

Οι καταναγκασμοί ήταν πολλών ειδών, και γι' αυτό καθένας συμβιβαζόταν μαζί τους όπως μπορούσε. Δεν προέρχονταν μόνο από το κράτος, όπως βουλευόμαστε, σαν καλοί αναρχικοί, να λέμε – δεν ήταν μόνο υλικόι: λογική του κεφαλαίου, όπως θα έλεγαν οι μαρξιστές. Αυτοί οι λειτουργισμοί της σκέψης μου είναι ξένοι. Αυτή η υπεραριστερά που στηρίχτηκε πάνω στην απάρνηση του Υποκειμένου, αν όχι του συμβάντος, βρίσκεται μακριά από τις δικές μου απαιτήσεις της σκέψης. Ξέρουμε τι γέννησε στην άλλη πλευρά του Ρήνου, κάτω από την ονομασία Historikerstreit («Διαμάχη των Ιστορικών»).

Τέτοιες καταναγκαστικές σχέσεις αναπτύχθηκαν επίσης και μεταξύ μας. Είναι πιο γόνιμο να μην το ξεχνάμε στην ανάλυση του τωρινού παρελθόντος. Σίγουρα βρίσκομαι εκεί, στα Μετά-το-Μάη. Το χάσμα ανάμεσα στο Μάη του '68 και τα χρόνια που τον ακολούθησαν, από το φθινόπωρο, είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο το να τσουβαλιάζουμε όλο αυτό τον χρόνο αδιακρίτως σε μια και μόνο ιστορική εποχή είναι, πιστεύω, επιζήμιο για την κατανόηση που μας λείπει τρομερά στις μέρες μας.

Οι σχέσεις κυριαρχίας απόχτησαν πρωτόγνωρη βία. Στιγματίζαμε τις σχέσεις εξουσίας χωρίς να καταλαβαίνουμε ότι γινόμαστε έτσι οι πρώτοι στερημένοι από κάθε εξουσία. Εξελίσσονταν σε όλα τα επίπεδα της καθημερινότητας, ξεκινώντας

¹³ Herbert Marcuse, Robert Paul Wolff & Barrington Moore Jr., *Critique de la tolerance pure*, εκδόσεις J. Didier, Ιούνιος 1969, δοκίμιο αφιερωμένο από τον Μαρκούζε στους φοιτητές του.

από τις μορφές ζωής, τις μορφές ζευγαριού, τις μορφές συσσώρευσης και τα κέρδη που αντλούνταν από το Μάη. Εξελίσσονταν σε όλες τις προσβάσεις της γνώσης, στο γραπτό, στις αναλύσεις. Οι ανταλλαγές, παρότι πιο γοργές από σήμερα, στένευαν, γίνονταν επικίνδυνες. Υπήρξε κυνισμός σε ορισμένους, κάτι που τους εξασφάλιζε το δικό τους χρόνο κυριαρχίας. Και σεξισμός σε όλους.

Οι «εξηνταοχτάριοι» ήταν ελάχιστοι φαλλοκράτες: σαν άνθρωποι της αριστεράς ήταν μάλλον από την άλλη πλευρά αυτής της εξουσίας. Δεν είχαν ακόμα την άνεση να επιβεβαιώσουν τον αντιφεμινισμό τους, δεν ήταν πιο μισογύνηδες από αυτό. Όχι: ήταν σεξιστές. Οι οικονομικές θέσεις ολοκλήρωναν τους διαχωρισμούς. Η εργασία, ήταν η αντι-ζωή: αυτή η πρωταρχική θέση στάθηκε πηγή ποικίλων ερμηνειών. Το σύνολο, που εδώ υπογραμμίζεται ως ανυπόφορο, ήταν με άλλα λόγια ελάχιστα δημοκρατικό. Γιατί αν υπήρχε κάτι πάνω στο οποίο δεν στοχαζόμασταν, ήταν το δημοκρατικό, καθώς εμείς παραμέναμε εστιασμένοι στην ανάλυση της εξουσίας. Στη συνέχεια, αυτό το χάσμα θα γεννήσει, καθώς επιμέναμε να απορρίπτουμε τις τυπικότητες, ένα είδος νόμου της ζούγκλας: τις τυραννίες της υπερβολικής οικειότητας. Έχει πολύ σχολιαστεί, τον τελευταίο καιρό, η επιστροφή στη δημοκρατία και το ζήτημα τοποθετήθηκε στα κλασικά πεδία του πολιτικού. Πολύ σπανιότερα, αν εξαιρέσουμε τα κινήματα σεξουαλικής απελευθέρωσης, τοποθετήθηκε στα συλλογικά μας τοπία. Τα οποία είναι, εντούτοις, ένα από τα νευραλγικά σημεία της ήττας. Δεν διαφυλάξαμε χώρο για μας. Υπήρξαν μόνο μικροεκρήξεις προς κάθε κατεύθυνση, που γρήγορα συστέλλονταν ξανά. Καθόλου εναλλακτική κοινωνικότητα. Αυτή είναι η διαφορά με τη Γερμανία κι αυτός είναι ο λόγος που το Ουράνιο Τόξο* δυσκολεύτηκε τόσο να συγκροτηθεί. Γι' αυτό ίσως το επίπεδο των συζητήσεων είναι τόσο χαμηλό σήμερα, όπου σε τελική ανάλυση εμφανίζεται μόνο η εκδοχή της προσχώρησης στο Σοσιαλιστικό Κόμμα (PS) ή σε λέσχες, τις οποίες μπορεί κανείς γρήγορα να περιδιαβάσει, όπου δεν υπάρχει τίποτα, απολύτως τίποτα.

Από αυτή την άποψη, είναι σαφές ότι θα παρατείνουμε αυτή την αποστέρηση, για όσο καιρό δεν θα διατυπώνουμε καθαρά τουλάχιστον τη διαφωνία μας.

Ο Μάης ανήκει σε όλο τον κόσμο και δεν υπάρχουν πνευματικά δικαιώματα πάνω στο Μάη, αλλά δεν υπάρχει ούτε ανώνυμη μάζα: ο Μάης ήταν ο αντιολοκληρωτισμός. Οι ανασυστάσεις συνεχίζονται ακάθεκτες. Ολοένα και περισσότερο αποδεικνύονται, με τη βοήθεια της απόστασης, τα σωστά και τα λάθη στις εκτιμήσεις εκείνης της εποχής, ολοένα και περισσότερο οι πάντες ήταν παντού, από πάντα. Υπάρχουν «φλου αρτιστίκ». Οι πιο μονότονοι οργανισμοί της επαναστατικής εθιμοτυπίας αυτοαναγορεύονται πρωτοποριακοί. Δεν υπήρχε πια πρωτοπορία το Μάη, προς όφελος εργασιομανών υπαλληλάκων.

Αν ψάχνετε τα γεγονότα, τις ημερομηνίες, το συγκεκριμένο, μην αμελείτε τις σημασίες που απορρέουν. Κυρίως όχι το προσκήνιο για τη σκιά. Οι μεν ήταν εκεί όπου πρέπει, όταν έπρεπε, και δεν ξέρουν πια παρά μόνο εκείνον που «δεν άφησε την όχθη και το λόφο με τα λουλούδια του Μαγιού».

Όλος ο κόσμος ξεφουρνίζει τις ίδιες μουσικές, τις ίδιες αναφορές, τα ίδια βοτσαλάκια στο δρόμο του Κοντορεβυθούλη, που τώρα πια μεγάλωσε. Όμως αυτή η ομοιόμορφη ισοπέδωση κρύβει το ότι, ενώ οι μεν άκουγαν Deep Purple σβήνοντας ένα μπάφο κάτω απ' τον ενισχυτή, οι δε χαρχάλευαν την πάλη των τάξεων εξαπολύοντας αναθέματα προς κάθε κατεύθυνση... Ωσπου κι αυτοί με τη σειρά τους άρχισαν τα τσιγαρλίκια, πάνω που οι άλλοι τα κόψανε. Παρ' όλους τους

* Arc-en-Ciel: συλλογικότητα, από τα μέσα της δεκαετίας του '80, όπου συσπειρώνονται τα ρεύματα της οικολογίας, του φεμινισμού και των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων. [Σημ. nem68]

επανειλημμένους αφορισμούς, κανείς δεν τους είδε να εξαφανίζονται μέσα σε μυστικά μπουντρούμια. Διεθνώς, οι σε χρονική σειρά ημερομηνίες λένε περισσότερα από όσα ένα κόρπους τόσο αχρονικά μοιρασμένο.

Το χειμώνα του '86,* υπήρχαν μαθητές στους δρόμους, φοιτητές, σπουδαστές. Πήγαιναν. Ρώτησα: «Πού πηγαίνετε;». Μου είπαν: «Δεν ξέρουμε». Ήταν χιλιάδες που γέμιζαν τις μεγάλες λεωφόρους, χωρίς να ξέρουν πού πηγαίνουν, και γίνονταν ολοένα και περισσότεροι. Βετεράνοι των οδοφραγμάτων του Μάη φοβόντουσαν τα δακρυγόνα που θα έτρωγαν τα μικρά τους. Άλλοι έδιναν μητρικές συμβουλές: «μην καπνίζετε όλη νύχτα χωρίς φαγητό, κοιμηθείτε λιγάκι». Δεν είχα ξαναδει τόσο κόσμο, από το '68 και μετά. Η φίλη μου από Μετά-το-Μάη κι εγώ ξαναβρεθήκαμε εκεί, οσφρανθήκαμε για λίγο αυτό το άρωμα που μας ερχόταν από μακριά. Ο Κον-Μπεντίτ μάς έδειχνε ταινίες στην τηλεόραση και πάντα με την ίδια φίλη μου, την Ανί, μέσα στους ρυθμούς και τα χρώματα, χανόμαστε μέσα στο νήμα του χρόνου, μπροστά στη μικρή οθόνη. Ξέραμε ότι δεν θα μεγαλώσουμε ποτέ, ότι δεν θα μαθαίναμε τίποτα, κάτω απ' τα λιθόστρωτα πάντα η παραλία.

Για το λόγο αυτό αφιερώνω τούτο το κείμενο σε όλα τα μικρά παιδιά του '68 που επικρίνουν τους δικούς τους, επειδή τα δικά τους παιδιά δεν βρίσκονται στο ύψος της επιθυμίας τους, της ιστορίας τους, καθώς βάλθηκαν να φέρουν μια άνοιξη το χειμώνα, όπως έγραψε τότε η *Canard Enchaîné*. Σ' αυτά τα παιδιά του '68 που έχουν το δικαίωμα να μας ζητήσουν λογαριασμό: τι κάνατε για τις ελπίδες μας; Για τις κοινότητές μας, μέσα στις οποίες δεν ανατραφήκαμε; Για τα εναλλακτικά σχολεία μας, στα οποία δεν εκπαιδευτήκαμε; Για τις ελευθεριακές παιδαγωγικές μας, στις οποίες δεν μαθητέψαμε;

Για το παιδί που χάθηκε σε μια γιουγκοσλάβικη έκτρωση, που η μητέρα του θα είχε οχυρωθεί στα οδοφράγματα έγκυος με τη κοιλιά μέχρι το λαιμό, το παιδί που θα γεννιόταν μέσα στα πανηγύρια μιας 14ης Ιουλίου στο Σεντ Ιπολίτ ντυ Φορ, όπου εκείνη τη χρονιά η φιλαρμονική έπαιζε τη Διεθνή σα να 'τανε η Μασσαλιώτιδα και οι κροτίδες έσκαγαν με απίστευτη βία γιατί, λέγανε: «Εδώ, εξασκούμαστε κάθε χρόνο και στις εκλογές πήγαμε για ψάρεμα». Οι άνθρωποι του Σεντ Ιπολίτ ντυ Φορ, που δεν προσχώρησαν σε καμιά μεγαλομανή πρωτοπορία, διόλου νεοαγρότες, κοντολογίς άνθρωποι στον τόπο τους, μας υποδέχτηκαν με τον πιο αδερφικό τρόπο, αυτοί μπροστά, κορνέτες και τρομπέτες επικεφαλής, εμείς πίσω, οι κοπέλες πάνω στους ώμους των αγοριών, με τις γροθιές σηκωμένες ψηλά, όπως πρέπει, για να σμίξουμε τα πικρά μας δάκρυα σ' αυτή την έσχατη πένθιμη τελετή. Το παιδί θα γεννιόταν εκεί, στους κόλπους μιας μπάντας που αποκαρδιώθηκε από τη συμπαιγνία ΚΚ-Ντεγκόλ, ώστε προπαντός να μη συμβεί τίποτα, να μη συμβεί τίποτα.

Θα το διαβάζαμε στα βιβλία αργότερα, οι μεγαλύτεροι το είχαν ήδη διαβάσει στα βιβλία, ότι αλλού, ότι από πριν το «μοναδικό» επαναστατικό κόμμα δεν ήθελε ποτέ να κάνει την επανάσταση, ότι ακριβώς για να εξασφαλίσει ότι η επανάσταση δεν θα συνέβαινε είχε σφετεριστεί την επανάσταση, την κρατούσε επτασφράγιστη. Το 1968, πολλά ρωσικά επαναστατικά ρεύματα –Μενσεβίκοι, Σοσιαλεπαναστάτες, Αναρχικοί, Μπουντιστές, Σιωνιστές– είχαν ήδη κυνηγηθεί, φυλακιστεί, εξοριστεί, και μετά κι άλλοι είχαν δικαστεί, εκτελεστεί, και αλλού άλλα ρεύματα, μετά όλες οι ευρωπαϊκές επαναστάσεις είχαν έτσι και γι' αυτό φιμωθεί, μετά, μετά, μετά, κάθε φορά ήταν το ίδιο βρισκόμασταν πολλοί, εύκολα ερχόμασταν από παντού, θυμόμασταν όλα τα μέρη όπου οι επαναστάσεις είχαν φιμωθεί.

* Αναφέρεται στο μαζικό κίνημα (με ένα φοιτητή νεκρό) ενάντια στο νόμο Ντεβακέ για την εκπαίδευση (Νοέμβρης-Δεκέμβρης του 1986), που έκλεισε με την απόσυρση του νόμου και την παραίτηση του υπουργού. [Σημ. nem68]

Γιατί εμείς που κοιτάζαμε μόνο τις δικές μας υποθέσεις κι όχι των άλλων, από εκεί που βρισκόμαστε κι όχι από αλλού, εμείς που μας αρκούσε να συνδουρίζουμε τις φωτιές που σιγοκαίνε και να βάζουμε μερικούς κόκκινους –και μαύρους– σκούφους στα λεξικά, είχαμε σαστίσει που και τα εργοστάσια, τα εργαστήρια έβαζαν κόκκινους –και μαύρους– σκούφους στους αρχηγίσκους τους, στις μηχανές τους: κι όλοι μαζί να πιούμε, όλοι μαζί να τσουγκρίσουμε.

Δεν έχω ξαναδεί ποτέ κάτι τόσο ωραίο όσο αυτούς τους άντρες τους ξεθεωμένους από λόγια, συνελεύσεις, προκηρύξεις και ξενύχτια για να στήνουν ίντριγκες ώστε να μας κάνουν να γυρίσουμε στο σπίτι, αυτούς που δεν έβλεπαν την επανάσταση με το ίδιο μάτι με μας, να μας λένε σήμερα: «εμείς τα κάναμε όλα! Ευτυχώς που είχαμε καταλάβει τα διδάγματα της ιστορίας!». Τι λέτε! Δεν έχω ξαναδεί ποτέ κάτι τόσο ωραίο όσο αυτές τις κοπέλες με το τζιν ξεβαμμένο από επανειλημμένες άγρυπνες νύχτες, να τρέχουν στους διαδρόμους ενός ευγενούς ιδρύματος.

Όλοι οι σύγχρονοι του Μάη, οι οποίοι δεν πήραν μέρος στις απολαύσεις του, έσκαγαν από μνησικακία, από φθόνο, από ζήλεια. Οι ακροδεξιοί το γράφουν ορθά-κοφτά: Τέτοιο κελεπούρι! Και να μην είμαστε εκεί! Περίμεναν την ώρα τους: ποτέ δεν είναι πολύ αργά για εκδίκηση. Δεν έχω αυταπάτες για τη φύση των πιο αμετάκλητων ανταγωνισμών: μας βλέπανε μέσα σ' αυτή την ευφορία, χωρίς αυτούς. Μια ευφορία που δεν θα τη γνώριζαν. Επέλεξαν το *Viva la Muerte*.

Η Κολέτ Μανί [Colette Magny] τραγουδούσε: διάλεξε το όπιό σου, ο Θεός είναι πανούργος μα όχι πονηρός.

Όμως το να μπούμε σε διαδικασία μεταβίβασης παραμένει νεκρό γράμμα, αν ονειρεύεστε όσο κι εμείς ρήξεις: το να μεταβιβάζεις είναι ένα είδος κενού, σαν εκείνες τις ψυχές των αρχαίων, που βασανίζονταν και δεν είχαν τάφο για να αναπαυτούν.

Μαντέψτε αν μπορείτε: βρείτε όποιον θέλετε και ρωτήστε τον «Και το '68;». Ρωτήστε νέους, ρωτήστε γέρους: «Ήμουν δέκα χρονών, ήταν η πρώτη φορά που ερχόμουν στο Παρίσι. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τα δέντρα στην Μπουλβάρ Σεν Μισέλ».

«Ήμουν επτά χρονών και, κοιτώντας απ' τον Καναδά, το Παρίσι καιγόταν».

Δυστυχώς, όταν σήμερα οι ίδιοι βγαίνουν στην τηλεόραση (Φλεβάρης '88) δεν έχουν πια το κουράγιο να πουν οτιδήποτε. Μήπως μίλησαν ήδη πάρα πολύ ή πρέπει να μιλήσουν άλλοι; Κοιτάζτε αυτούς που καμαρώνουν για μοντέρνοι: δυσφορία επειδή δεν είδαν τον άνεμο. Κοιτάζτε τους μακρινούς σε ξένες χώρες: μνησικακία επειδή το Παρίσι έγινε η πρωτεύουσα της αντίδρασης, όπως έγραψε το *New Left Review* το '87. Ρωτήστε τους πρόσφυγες όλων των χωρών, για τους οποίους για μια φορά ακόμα το Παρίσι ήταν Παρίσι και το αγαπούν όρθιο, ρωτήστε τους: τι απάτη για τους ίδιους να νιώθουν, χίλια μίλια μακριά από δω, ότι κυλιούνται στις απαρνήσεις. Όπως όλος ο κόσμος είχαν τα μάτια καρφωμένα σε όλα τα Φομπούρ Σεντ Αντουάν της Γαλλίας. Κοιτάζτε τους σε όλες τις ηλικίες, σε όλους τους τόπους: θα δείτε.

Την ιστορία τη φτιάχναμε, το ξέραμε. Η ιστορία μάς κατασχέθηκε, με τρόπο αποδεκτό. Η πολιτική ξαναγύρισε στις συνήθειές της, στους επαγγελματίες και στην τάξη των πολιτικών. Είκοσι χρόνια δεν φτάσανε για να καταπιούν το Μάη και ήδη ξέρουμε πως απομένει από αυτόν ό,τι απομένει κι από τις άλλες επαναστάσεις που απαγγέλλουμε τραγουδώντας, γελώντας: Ισπανία, η αγαπημένη μας. Η Ισπανία, δεν ήταν τα σχολικά βιβλία που μας την έμαθαν, ήταν εκείνοι που έρχονταν από κει, οι φίλοι μας. Όλη η επαναστατική ιστορία ξετυλιγόταν σε λίγες μέρες και, αν πήρα 14 στην ιστορία, στις εξετάσεις για το απολυτήριο την επόμενη χρονιά, δεν ήταν επειδή

ήμουν καλή μαθήτρια, αλλά επειδή ήταν: η Δημοκρατία της Βαϊμάρης! Η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Σπάρτακος, αυτά κάτι μου λέγανε!

Αν διάλεξα αυτό το ύφος του Εγώ, είναι κι επειδή πιστεύω ότι έτσι κάνουμε την ιστορία και πως η ιστορία γίνεται, ζωντανά και αρχειοθετημένα. Εκεί που δεν υπάρχει υποκείμενο, δεν υπάρχει ιστορία, κι εκεί που δεν υπάρχει υποκείμενο, δεν υπάρχει επανάσταση. Μπορούμε να πούμε επίσης Επιθυμία. Υπήρξαν μεγάλοι θεωρητικοί της επαναστατικής επιθυμίας και πιστεύω μαζί τους ότι η επανάσταση είναι επιθυμία. Χωρίς καθόλου να πρόκειται για κατάχρηση της λέξης. Η επανάστασή μας, οι επαναστάσεις μας γιατί κάναμε πολλές, ήταν πριν απ' όλα επιθυμία για επανάσταση: Revolution for the hell of it.

Δεν σταματήσαμε να στοχαζόμαστε στο πολιτικό ιδιωτικό, στην ιστορία του υποκειμένου. Εκείνοι που έδωξαν το υποκείμενο από την ιστορία βρίσκονται σήμερα χωρίς ιστορία και χωρίς επανάσταση: άλλοι σβήνουν, άλλοι απαρνιόνται, άλλοι περιπλανιόνται.

1988: ο Μάης του '68 σε δυσμένεια. Ένα νέο νεανικό κίνημα γεννήθηκε το χειμώνα του '86, η πρώτη αμνησία του Μάη έσπασε. Διάλεξαν για εκπρόσωπο ένα σταλινικό του Μάη, σημάδι μιας επαναλαμβανόμενης ήττας, σε ό,τι αφορά τις τυπικότητες.

1988: εδώ και δέκα χρόνια, ο «αρνητισμός» (faugissonisme) κορυφώνεται στις γραμμές των εξηνταοχτάριων, σε όλες τους τις πολιτικές αποχρώσεις. Ο αντισημιτισμός αποχτά και πάλι δικαιώματα: είναι το όριο του συμβάντος στην ιστορία μακράς διαρκείας. Τι απέγιναν εκείνοι που ήταν «όλοι γερμανοεβραίοι»;

Φώναζαν Ούτε Θεό, Ούτε Αφέντη, όμως ο θεός του διπλανού άξιζε λιγότερο από το δικό τους. Κρίμα για τον αναρχισμό – ορίστε τι μας κάνει σεμνούς ως προς τους αλλοτινούς μας έρωτες. Τι σας αποστερεί τους αλλοτινούς σας έρωτες. Το Ισραήλ είναι σαράντα χρονών. Ο Μάης του '68 είκοσι. Αυτό το λέω: μια πολιτική γενιά.¹⁴

Δεν έφτασε λοιπόν η ώρα για μια ωραία μνήμη του Μάη, για έναν εορτασμό των ερχομών του υποκειμένου που ήταν η μεγάλη επιθυμία του Μάη, γιατί αυτά τα υποκείμενα ήταν ανολοκλήρωτα, αυτές οι επιθυμίες ήταν μέτριες.

Είναι ένας από τους διαχωρισμούς ανάμεσα στους μεγαλύτερους και τους μικρότερους του Μάη. Ένας διαχωρισμός που, από τη μεριά μου, είναι απροσπέλαστος.

Για τους πρώτους, ο Μάης ήταν πολιτική περίοδος. Είχαν υποθάψει κι είχαν καταστήσει εφικτή μια έκρηξη του πολιτικού που, μετά τη γαλλική επανάσταση, είχε περιοριστεί στον κοινοβουλευτισμό και στο δεξιά-αριστερά. Προέρχονταν από τις μεταπολεμικές γενιές: ο όψιμος θρίαμβος του κομμουνισμού στη Γαλλία, ελεύθερη δύναμη νομιμοποιημένη από την Αντίσταση, τους είχε κάνει μάστορες μιας σκέψης πολιτικής διαφωνίας και όντας μέσα στην πολιτική διαφωνία. Ο Μίτσνικ δεν είχε πει ακόμα ότι η δεξιά και η αριστερά της γαλλικής επανάστασης είχαν τελειώσει στη Μόσχα το '17. Δεν ξέραμε ακόμα ότι τα όρια του πολιτικού σταματούσαν στο Άουσβιτς. Ότι δεν υπήρχε πια πολιτική ορθότητα μετά το Άουσβιτς.

Σκέφτομαι τότε τις όπερες της πεντάρας που γράφαμε με τις ζωές μας, με τις επιλογές μας, πολύ κοντά στις διαδρομές που φανταζόμαστε για να ξαναφτιάξουμε κάτι που να βαστάει και να μας κρατάει.

Άλλοι είχαν θωρακιστεί μέσα σε μεγάλες βεβαιότητες, άλλοι περιφρονούσαν αυτές τις ελάχιστες φιλοσοφικές ανοησίες.

¹⁴ Claire Auzias, «MÉMOIRE, OUBLI. LES GENERATIONS POLITIQUES», CNRS, 85-86, Επίσης, βλ: «Les générations politiques», *L'Homme et la société*, τχ. 111-112, Ιαν.-Ιούν. 1994, σελ. 77-87

Ο απλός κερδίζει πάντα: είναι ανθρώπινο.

Ήταν Μάης και κάποιος έλεγε: οι επαναστάσεις δεν ωφελούν ποτέ εκείνους που τις κάνουν.

Η Μίλενα Γιέσενσκα εξηγούσε: «Τη στιγμή που η εμπειρία φτωχαίνει –γιατί όταν δεν εμπλουτίζεται, η εμπειρία φτωχαίνει– τη στιγμή εκείνη, παύει κανείς να είναι νέος... Μαντεύει κανείς αορίστως ότι τα πράγματα δεν θα αλλάξουν καθόλου, γιατί είναι ακριβώς αυτή, η ζωή, που θα γεννήσει εσωτερικά γεγονότα αλλά όχι επανάσταση και ότι πρέπει να το πάρει απόφαση».

«Η νεαρή ύπαρξη δεν το ανέχεται. Η νεαρή ύπαρξη δημιουργεί χωρίς καν να το ξέρει. Με κάθε μέρα που περνάει, με κάθε βιβλίο που διαβάζει, δημιουργεί και αγωνίζεται, αγαπάει και μισεί, υπερασπίζεται, αμύνεται μέχρι τέλους, ψάχνει, ψάχνει, τρέχει, κλέβει οπλισμένη με φανταστικό πιστόλι και όμοια με τυφλό θεό, επινοεί την αλάθητη τροχιά της ζωής της».

«Τη στιγμή που συνειδητοποιεί αυτό που δημιουργεί, χάνει τα δυο μεγάλα δώρα της ζωής της: το χάρισμα της ολικής απόγνωσης του να πεθαίνεις και το χάρισμα της απειρίας του εγώ».¹⁵

Οι άλλοι –οι μη-εξηνταοχτάριοι– μας συκοφάντησαν με τόσο παθιασμένη σφοδρότητα που υπήρχε ήδη μέσα σ' αυτό μια ομολογία. «Οι άλλοι» ήταν συνολικά οι προηγούμενες γενιές και οι προηγούμενοι πολιτικοί. Συνολικά είπα, δηλαδή: με μερικές προδοσίες απέναντι στα παλιά τους φρονήματα, από όλους αυτούς τους άλλους κανείς δεν ήταν διατεθειμένος να αποδεχτεί την ξεπερασμένη κατάστασή του.

Θυμηθείτε: ανεύθυνος ήταν μια λέξη του συρμού, εμείς απαντούσαμε: η ανευθυνότητά μας, κατά χιλιάδες, σας χαλάει. Τα χτυπήματα κάτω από τη μέση αφθονούσαν. Να μην γινόμαστε ξάφνου κοσμικοί αφού το θέμα ήταν το '68: τι το λιγότερο κοσμικό από το '68; Οι γέροι λέγανε: είσαστε παιδιά, ένας γερός πόλεμος θα σας έστρωνε. Τέτοιες ανοησίες πλημμύριζαν τις εφημερίδες της εποχής, αυτές που στάθηκαν τόσο ανίκανες να μάθουν οτιδήποτε, ακόμα και για τον πόλεμό τους.

Πόσοι σοφοί μανδαρίνοι έφτυναν, όπως μπορούσε ο καθένας, ότι «η επανάσταση ήταν άφαντη». Είκοσι χρόνια αργότερα, λυσσούσαν ακόμα να αρνηθούν το γεγονός και οι αρνητές κόντευαν να γίνουν σχολή ξεπερνώντας κατά πολύ το σχέδιό τους. Καθένας επικαλούνταν μια συνθήκη πιο ισχυρή, πιο παλαβή, πιο υβριστική, προσπαθώντας να συντρίψουν την αυθάδεια του Μάη. «Επαναστάτες χωρίς επανάσταση»: αυτοί οι κολλημένοι στον 19ο αιώνα εξοργίζονταν για την απώλεια των προνομίων τους.

Εκείνοι μας ξαπόστελναν στην παιδική ηλικία, για να μην πω στη βρεφική. Εμείς επινοούσαμε και πάλι τη μνήμη του αιώνα, εκείνους τους αντάρτες γιους της αυγής του αιώνα, από τους οποίους μόνο ένας δεν είχε σκίσει το πέπλο της λήθης ως εκείνη τη στιγμή: ο Ότο Γκρος (Otto Gross), η θαμμένη ύπαρξη του '68. Όμως τον Γκρος, το '68 δεν έφτασε για να τον επαναφέρει στο προσκήνιο.

Το '68 απέτυχε στις δυο πρωταρχικές του ελπίδες: την κοινωνική και την ψυχολογική. Το '68 κατάργησε το αίσθημα του να ανήκεις στην κοινωνία κι ήταν το πρώτο από τα ιστορικά συμβάντα που σκέφτηκε την επανάσταση όχι με οικονομικούς ή ταξικούς αλλά με φαντασιακούς όρους, κάτι που το είχε προαναγγείλει το Νταντά. Κάτι που τα μυαλά, αποκαμωμένα από ένα 19ο αιώνα που δεν σταματούσε να ψυχομαχάει, το υποτίμησαν. Επανάσταση για γέλια, λέγανε. Ήταν τόσο τεράστια κι απίστευτη η άγνοια μιας λειτουργίας τόσο σημαντικής για τις ανθρώπινες συναναστροφές, που για να ξεπεραστεί χρειάστηκε αυτό το διεθνές ταρακούνημα. Αντάξιο της φήμης της. Ο αιώνας είχε πειραματιστεί με τα πάντα. Οι κοινωνικοί

¹⁵ Milena Jesenska, *Vivre*, εκδόσεις Lieu Commun, 1986.

συνδυασμοί, διασταυρωμένοι σε όλους τους θετικιστικούς άξονες, είχαν όλοι τους αποτύχει. Δεν ήμασταν μεγαλοφυίες, ήμασταν απλά η προσθήκη μιας γενεαλογίας της άμεσης ιστορίας.

Επομένως, ξέραμε ότι οι τάξεις καταπνίγουν άλλες κοινωνικές καταπιέσεις, επιπλέον ότι ανασυγκροτούνται ταυτόσημες ή αναδιαμορφωμένες. Βγαίνουν οι τάξεις στον κοινωνικό αγώνα, ως κινητήριο δύναμη όχι ως πραγματικό. Οι διακρίσεις λειτουργούν όντως αποτελεσματικά. Ζητούσαμε μια πρακτική που να καταργούσε τις τάξεις, πέρα από τις λειτουργικές πραγματικότητες. Η επανάσταση ήταν γιορτή επειδή ανήκε σε όλους, σε κείνους που βρίσκονταν σ' αυτήν, η φαντασία ήταν κοινό αγαθό, οι τοίχοι ήταν ο λόγος. Το '68 δεν άλλαξε αισθητά τους κοινωνικούς μηχανισμούς. Μόλις τελείωσε το '68, η ελίτ του έθνους ξαναγίνε ελίτ, οι στερημένοι ξαναγίνανε στερημένοι. Είναι η πρώτη αποτυχία του Μάη.

Λέγαμε: δεν υπάρχει ψυχολογικό χωρίς πολιτικό, δεν υπάρχει ατομική οδύνη, υπάρχουν μόνο πολιτικά άτομα. Οι νευρώσεις, οι ψυχώσεις, τα συναισθήματα είναι κοινωνικά κατασκευασμένα. Οι παρορμήσεις δεν ήταν πια βιολογικές, ήταν κι αυτές κατασκευασμένες. Οι «ασθενείς» ήταν ο μεγεθυντικός καθρέφτης ενός «αγώνα για την επιβίωση» (struggle-for-life).

Ήταν η δεύτερη αποτυχία του '68. Ο πιο επίκαιρος στοχαστής μας έγραφε το *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια*. Όπως κι εμάς, τον κατατάζανε στους ταραχοποιούς. Οι οδύνες ξαναγίνανε ατομικές: και μόνο από αυτό καταλαβαίναμε ότι η αποκατάσταση της τάξης είχε κερδίσει.

Τα μεσαία στελέχη δεν ξέραν πια τι να επινοήσουν για να διαιωνίσουν τα αυτοδιακηρυγμένα προνόμιά τους. Θεώρησαν την επιτυχία αυτού του έργου ένα πυρετό του σαββατόβραδου. Οι ροταριανοί, μετά από ασήμαντες τρομάρες, συνέχισαν την πορεία τους με ανοδική τάση. Είναι η δεύτερη αποτυχία του Μάη.

Ο Μάης δεν κατάφερε να αναθεωρήσει τους κοινωνικούς αρχαϊσμούς. Ο Μάης δεν κατάφερε να αναθεωρήσει τους ψυχικούς βιολογισμούς. Η κοινωνιοβιολογία και η ψυχοβιολογία ξανάρχισαν τα δικά τους.

Η Μπριζίτ Φοντέν (Brigitte Fontaine) τραγούδησε: «Παιδιά μου, ο δέκατος ένατος αιώνας τέλειωσε». Δεν ήταν καθόλου μα καθόλου αλήθεια.

Οι αναγνώσεις του συμβάντος αποτυπώνουν τη φύση των παθών που λειτούργησαν στην υπόθεση αυτή. Οι γέρικες αυθεντίες του γκολισμού, δημόσια, το ελαχιστοποιούσαν. Στο εσωτερικό, δεν πήγα να ψάξω στα αχούρια τους. Οι γκολικοί, θυμηθείτε: ήταν εντούτοις η δημοκρατία. Ήμασταν μέσα σε μια δημοκρατική διαδικασία και ήταν η δεύτερη επινόηση του Μάη. Αυτό ισχύει επίσης και για τη διεθνή σκηνή. Η δύναμη του Μάη είναι ένα από αυτά τα μέτρα της ποιότητας μιας δημοκρατίας, το μέτρο της αμφισβήτησής της. Ούτε οι ιδρυτικές επαναστάσεις του 18ου αιώνα, ούτε οι ευρωπαϊκές επαναστάσεις του 19ου αιώνα, ούτε ο μπολσεβικισμός είναι δημοκρατικές επαναστάσεις. Ο Μάης είναι η πρώτη αυτού του είδους, που γεννήθηκε στις μεταπολεμικές δημοκρατίες. Κοιτώντας από τη σκοπιά της Ανατολικής Ευρώπης (Βαρσοβία, Πράγα) και της Λατινικής Αμερικής (Μεξικό, Ρίο), μπορούμε να ζυγιάσουμε επακριβώς τους δυο τρόπους που συγκρούστηκαν στο Μάη: το οικονομικό και το φαντασιακό: ανισότητες στη δημοκρατία και η εκ-των-υστέρων ποιότητα μέσα στο δημοκρατικό.

Στην αριστερά, οι καθιερωμένες οργανώσεις, συνηθισμένες να ποσοτικοποιούν, δεν αρνήθηκαν το γεγονός: το κόψανε στα μέτρα τους. Για κείνους της δεκαετίας του '20 –βλέπε Κ.Κ. και το συνδικάτο του– ήταν οι συμφωνίες της Γκρενέλ. Για τους τροτσικιστές ήταν γενική επανάληψη, κείμενο του 1905 που σήμαινε ότι τα καλύτερα έρχονται στο μέλλον. Για τους μαοϊκούς, δεν συνέβη τίποτα, όμως δεν παρέλειψαν να

έρθουν, έστω και μόνο για να βγουν από τη σχολή της οδού Ουλμ* για να πάνε ως το εργοστάσιο της Ρενό στο Φλινς. Έτσι κι έγινε, με κάθε απλοϊκότητα: οι μεν εγκαταστάθηκαν χωρίς να αποτίσουν φόρο τιμής στη Σιμόν Βέλ,** οι δε βγήκαν στο κλαρί σε ανάμνηση ενός παραμερισμένου νοήματος.

Για τους εξηνταοχτάριους τέλος, υπήρχε μόνο ένα παρόν χωρίς παρακάμψεις, χωρίς μεταμορφώσεις, εδώ και τώρα, επί το έργο. Για κείνους δεν υπήρξε ούτε απάρνηση του συμβάντος ούτε η Γκρενέλ-που-μετράει, ακόμα λιγότερο τα-καλύτερα-που-έρχονται κι ένα κυρίαρχο ασυνείδητο.

Υπήρξε ο χορός των νικημένων που αναστήθηκαν από τις στάχτες τους. Ξέραμε ότι η επανάσταση είναι αυτός ο φοίνικας. Δεν είχαν ξεχάσει οι πάντες τον Ντουρούτι, δεν αγνοούσαν οι πάντες τους Λυσσασμένους του '93, ούτε την αγορά με την κλασική έννοια της λέξης. Γι' αυτούς εκεί, δεν υπήρχε μετάθεση σε κάποια επαύριο. Τον Ιούνιο, γνώριζαν ότι ποτέ πια δεν θα γευόντουσαν ξανά το μεθύσι. Εκείνοι που ζούσαν στους πρόποδες του Μον Βερκόρ*** δεν μπερδευαν μεταξύ τους τις διάφορες μορφές εξουσίας. Ο ναζισμός είχε μόνο ένα όνομα: Η Φαία Πανούκλα. Η δεξιά είχε τους λόγους της να αρνιέται το συμβάν, ήταν ένα ετερόκλητο συνονθύλευμα δημοκρατών. Η αριστερά δεν το αρνιόταν: εγκατέλειπε τα απρόσιτα περιθώριά του, αρνιόταν ό,τι δεν υπήρχε στο λεξιλόγιό της.

Έμενε η χαρούμενη πλειοψηφία των ανυπόταχτων, και της πλέμπας: η όπερα της πεντάρας.

Πήγαιναν κουτσαίνοντας αλλά ξάφνου ζωηροί, με την ταχύτητα μιας αστραπής. Οι αστοί ταράχτηκαν που είδαν να περνάνε μπροστά τους οι κουρελήδες.

Οι κουρελήδες ξαναγύρισαν στη σιωπή των νικημένων, σύμφωνα με αυτή τη μετάβαση που η Μαργκερίτ Γιουρσενάρ ονόμασε: «οβολός του ονείρου»****.

Κλερ Οζιάς [Claire Auzias]
(μετάφραση nem68)

* Η διακεκριμένη πανεπιστημιακή σχολή École normale supérieure ήταν έδρα πολλών «επαναστατών» διανοούμενων και φοιτητών {του μαοϊκού ρεύματος}. [Σημ. nem68]

** Διανοούμενοι «επαναστάτες» «εγκαθίσταντο» ως εργαζόμενοι στα εργοστάσια για να αναμιχθούν με, και να διαπαιδαγωγήσουν το προλεταριακής καταγωγής ποίμνιο. Η Βέλ, είχε δουλέψει και αυτή σε εργοστάσιο. [Σημ. nem68]

*** Mont Vercors: Αναφορά σε μια ορεινή τοποθεσία θρυλική για τη Γαλλική Αντίσταση. [Σημ. nem68]

**** Βλ. *Ο οβολός του ονείρου*, μτφ. Τερέζα Παναγιώτου, εκδόσεις Χατζηνικολή, 2002. [Σημ. nem68]